श्री कुनु शर्माको

कीर्तिपताका

अनुवादक-
योगी नरहरिनाथ

जगदम्बा प्रकाशन मालाको सोह्रौं ग्रन्थ (१६)

श्री कुनु शर्माको

कीर्तिपताका

(ललितपुरको वर्णन)

भावानुवाद
योगी नरहरिनाथ

प्रकाशक—जगदम्बा प्रकाशन, ललितपुर ।

पहिलो संस्करण २०१८

मोल रु. १।

मुद्रक—जोरगणेश प्रेस, नेपाल

प्रकाशकीय

ललितपुरका स्वनामधन्य राजा सिद्धिनरसिंह मल्लका पुत्र श्रीनिवास मल्लका समयमा लेखिएको यो कीर्तिपताका त्यस समय (विक्रमीय अठारौं शताब्दीको प्रारम्भको)पाटन नगरको भूगोल र इतिहास दुवै हो भने पनि हुन्छ। श्री कुनु शर्मा भन्ने एक जना ब्राह्मणले यो काव्य बनाएका हुन्। तर ती कुनु शर्माको बारेमा हामीलाई केही पनि ज्ञात छैन। कुनु शर्मा संस्कृतका प्रकाण्ड विद्वान् थिए भन्न यस काव्यमा परेका अशुद्धिहरूले दिदैन तापनि यिनी असल कवि थिए भन्नेमा शंका गर्ने ठाउँ छैन। यिनका श्लोकहरू रसिला छन्—यिनको भाव स्पष्ट छ। जुन टोलको बयान गरे पनि यिनी त्यहाँको तस्वीर उतारिदिन्छन्। सबै टोललाई 'स्वर्गको टुक्रा हो कि?' भनी प्रशंसा गर्नु त कवि-हरूको अतिरञ्जित पार्ने स्वाभाविक धर्मको अनुरूपै होला।

सिद्धिनरसिंह मल्ललाई पनि देखेका यो कविले उनी बारेको पनि केही ऐतिहासिक तथ्य लेखिदिएको भए यो काव्य अझ कति मूल्यवान् हुने थियो। त्यस्तै श्रीनिवास मल्ललाई सर्वगुण सम्पन्न र ईश्वरीय पार्नुभन्दा मनुष्यै पारेर बयान गरिदिएको भए इतिहासको दृष्टिले यो काव्य कति गतिलो हुने थियो इत्यादि भनेर आकाशको फललाई आँखातर्नु भन्दा यसलाई जे छ त्यसै हालतमा स्वीकार गर्नुपर्छ जस्तो लाग्छ।

यो ललितपुरको कीर्तिपताकाको पाण्डुलिपि संवत् २००७ कार्तिक २२ गते श्री योगी नरहरिनाथले पाउनु भएको हो। त्यस ग्रन्थको भावानुवादसमेत गरी योगीज्यूले हामीलाई प्रकाशनार्थ दिनु भएको झण्डै दुई वर्ष हुन लाग्यो।

योगीज्यूको भनाइअनुसार श्री कुनु शर्माले बनाएका त्रि-शतक तीन शतकको चर्चा धेरै सुनिएको छ। तर तीन शतक ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वरका हुन् अथवा ललितपुर, कान्तिपुर, भक्तपुर यो तीन शहरका हुन् निधो पाइएको छैन। तैपनि उपत्यकाका तीन घण्टहरू झैं एक शहरमा एउटा विशिष्ट काम हुनासाथ अरू दुई शहरमा पनि तुरुन्त अनुकरण हुने हुनाले कुनु शर्माको त्रि-शतक तीन पुरका हुनु बढ्ता संभव छ।

यो कीर्तिपताकामा छुटेको भनी योगीज्यूले 'पटको' टोलको एक श्लोक आफैले पनि तयार पारिदिनुभएको यसै भूमिकाको अन्त्यमा छापेका छौं। तर त्यसरी छुटेको अरू टोल पनि हुन सक्तछ— यो 'पटको' पनि नछुटेको पनि हुन सक्तछ। अहिले नाम भएका धेरै टोलहरू त्यो बेला छँदै थिएनन् कि ?

जे भए पनि करीब तीन सय वर्षअघिको पाटन शहरको वर्णन पढ्न पाउँदा पुरातत्वका विद्यार्थीहरूलाई धेरै कुरो थाहा हुनेछ। समाज-शास्त्रीहरूलाई पनि थाहा हुनेछ यो तीन सय वर्षमा पाटन शहरको उन्नति भयो कि अवनति, पाटन शहर फैलेछ कि खुम्चेछ, फैलेको भए कुन दिशामा यो बढ्ता फैलिएछ ? यी सबै कुरामा अध्ययन भए पाटनको आर्थिक सामाजिक (र राजनीतिक पनि) जीवनको सानोतिनो झलक पाइनेछ।

त्यस्तै किसिमको अध्ययन गर्न खोज्नेहरूलाई सजिलो होस् भनी सानुवाद यो काव्य हामीले छापेका छौं। यो किताप हामी-लाई छाप्न दिने योगीज्यूलाई हामी धन्यवाद भन्छौं।

अब योगीज्यूले थप्नु भएको श्लोक र अर्थः-

'पटको'

टोल्लेस्मिन् पटकोभिधे विजयते नाट्येश्वरोऽश्वत्थको
राजेते हरिशङ्करौ च हनुमान् भूतेशविघ्नेश्वरौ ॥
कूपाद्यः परिशोभते प्युपवनं मल्लेष्टदेवालयः
प्राचीन रथ नूतनं वरगृहैः पक्वेष्टकाकुट्टिभैः

[पटको टोलमा नाट्येश्वर, पीपलको रूख, हरिशङ्कर, हनुमान्, भूतेश्वर, पटको गणेश, कुवा, बगैंचा मल्लहरूको इष्टदेवको देवल, नयाँ पुराना राम्रा राम्रा घरहरू र पाका ईंटका बाटा, आगन-चोक पटाङ्गिनीहरू छन्]'

क. दी.

कीर्ति पताका

भावार्थ

नत्वा गोरक्षमत्स्येन्द्रौ गुह्यां पशुपतिं तथा ।।
अयं कीर्तिपताकाया भावार्थो भण्यते मया ।।१।।

जसको भक्ति गरेर तथा जसका पाउको सेवा गरेर ब्रह्मा, विष्णु, इन्द्र, देव, दैत्यहरू सर्वदा बिघ्न बाधा दूर गर्छन् र समुद्र मथनमा महादेव प्रमुख निखिल देवताहरूले पनि जसको आराधना गरेर सिद्धि पाए । ती श्रीगणेशले तपाईं सबै जनताको दुरित दूर गरून् ।।१।

दुई श्लोकमा–कुनै मानिसहरूले मलाई तेरो घर, ठेगाना, टोल, शहर आदि कहाँ हो ? भनेर सोधे । श्री कुनै नामको म त्यही वर्णन थाल्दछु ॥ २ ॥

मठ, मन्दिर, दरबार, ढुङ्गे धारा, कुवा, घर, चोक, चौतारा, टोल, मण्डप, बाटाहरूका नेपाली नाम पनि भन्दछु ॥ ३ ॥

संसारमा कानले पिउने धेरै सुललित पदका काव्यामृत छन् तथा कसैले निन्दा गर्छन्, तापनि नराम्रो

भए पनि यो २६ टोलको ललितपुरको कीर्ति पताका म लेख्तछु। दोष छन् भने दोषारोप गरून्, हेला गरून्, त्यसमा केही छैन। के राहुको जुठो चन्द्रको अमृत देवताले पिउँदैनन् ? ॥ ४ ॥

अब प्रथम देश वर्णन–नेपाल भूमण्डलमा ललित-पुरी नगरी छ। त्यो गाउँ, टोल, नदी, वन, देवलहरूले स्वर्गबाट ओर्ले जस्तो छ। पर्खाल, खाई २६ टोलहरूले देदीप्यमान ललितपुर योगशास्त्रका पुरुष विशेष ईश्वर र सांख्यशास्त्रका २५ प्रकृतिसमेत २६ तत्त्वहरूको मूर्ति जस्तो सज्जनहरूका स्वभावले धारिएको छ ॥ ५ ॥

खाल सीमा–ललितपुरका प्रान्तमा खाईभित्र उम्रेका अग्ला अग्ला हाँगा भएका रूखहरू शोभित छन्। तिनका टोट्कामा नाना भांतिका जीवजन्तु बसेर बासीरहन्छन् र बाघहरू पनि बास गर्छन्, भय लाग्छ। श्याल, साप, सुगुर, मूसाले माटो खनेका छन्। नाना प्रकार लहराहरूले ठाउँ ठाउँमा कुञ्ज परेका छन् ॥ ६॥

खाल–माछा, कछुवा, गँगटा, भ्यागुता, गोही, सांप, सिध्रा, जुका, बाम, गँडेल, गँदिउला, शिशुमार, सिपी, शंख आदि र अनेक प्रकारका कीराहरूले अति गहिरो खाई अँध्यारो पाताल जस्तो दुबैतिरका अग्ला र घना रूख र लहराहरूका छायाले ढाकी राखेको छ ॥ ७ ॥

पतखाल = पर्खाल–अति उच्चा पर्खालको अद्भुत कथा के भनौं ? जसका भयले भयानक शब्द गर्दै वेगले आएका शुक-आशुग बाणको समूह पनि फर्कन्छ । तिनै लोकको मन्थन गर्न सक्ने गरुडका जस्ता तीखा आँखा भएका त त्यो पर्खाल नाघेर प्रवेश गर्न सक्तैनन् भने अरू भारेभुरे शत्रुको के कथा ? ॥ ८ ॥

देशक्वाट= देशकोट–त्यस पर्खालका ठाउँ ठाउँमा बनेका राजाका युद्धका मोर्चाहरूको कथा के भनौं ? असारका महीनामा उठेका बादलहरू पनि जसका बुर्जामा चढिसक्तैनन् र रुन्छन् अर्थात् रुञ्चे पानी वर्षन्छन् । बुर्जामा लागेका सुनौला कलशलाई सुमेरु पर्वत ठानेर वा राजाका प्रतापाग्निका ज्वाला संझेर निभाउन भनी वर्षा गर्छन् ? ॥ ६ ॥

तध्वाका= त्यसको ठूलो ढोका–ललितपुरका सुन्दर खापा भएका ढोकाभित्र निवास गर्ना निम्ति केवल पुण्यात्माहरूले मात्र प्रवेश गर्न पाउँछन् । जसको पुण्य क्षीण हुन्छ, ती ढोकादेखि बाहिर निकालिन्छन् । जस्तो कि धर्म सकिएका स्वर्गवासीहरूलाई स्वर्गका द्वारबाट निकालिन्छ । क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति।१०।

प्रथम त्यो निगल टोलको वर्णन गरिन्छ–बुयिनाय-ललितपुरका दक्षिण दिशामा श्रीयुक्त ऋद्धि सिद्धि विशुद्धि फल दिने, सिद्धोत्सव श्री दिने, सिद्धहरूलाई साध्यदेवहरूलाई वर दिने, सर्वदा उत्सवानन्द भएका गङ्गाधर प्रिय गणेश विराजमान छन् ॥ ११ ॥

खिम टोल–जुन टोलमा नाना योग वियोग, संयोग वर दिने योगिनी गणले सेवित भएकी, ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर, इन्द्र, अग्नि, यमराज, निर्ऋति, वरुण, वायु, कुबेर आदि दिक्पालहरूले पाउको सेवा गरिएकी र सिद्ध मुनिले वेदहरूले पूजिएकी गिरिराज हिमालकी पुत्री राजराजेश्वरी पार्वती विराजमान छन् ॥ १२ ॥

त्यसै खिम टोलका कुनु शर्माका घरका आङ्ग-नका देवीका फूलवारीका जाईका फूलको वासना सुंघेर फूलमा महादेव, माझमा ब्रह्मा, जरामा विष्णु, क्रमशः लीन भए । पात पातमा ३३ कोटि देव, देवी देवता लीन भई बसेका छन् ॥ १३ ॥

जुन खिम टोलमा निरन्तर मीननाथ विराजमान छन् । नाना भांतिका बुद्धगण र शाक्य मुनिहरूका साथमा देवताहरू मीननाथको पूजा गरीरहन्छन्, विशाल मन्दिरमा देदीप्यमान सुनौला कलश छ । उत्तम सकल अङ्ग प्रत्यङ्गमा भांति भांतिका भूषणहरू छन् । चम्किलो जवापुष्पका जस्तो शरीरको कान्ति छ ॥१४ ॥

अनि जुन खिम टोलमा मत्स्येन्द्रनाथ विराजमान हुनुहुन्छ र मत्स्येन्द्रनाथका मन्दिरमा सुनौला तिनौटा छाना छन् । अनेकन कृत्रिम पुतलीहरू छन् । चारै-तिर सुनौला उज्याला ढोका छन् । सुन्दर सुन्दर झ्याल छन् । मत्स्येन्द्रनाथले सुशोभित मत्स्येन्द्र मन्दिर विष्णुले शोभित सुमेरु पर्वत जस्तो देखिन्छ ॥ १५ ॥

मत्स्येन्द्रनाथको रूप कस्तो छ ? भने–अग्लो नाक पुष्ट गाला, कुण्डल मंडित कान, सुन्दर जटा, गोल काँक्रो जस्तो ओठ, विशाल तिनौटा नेत्रले मुख मण्डल बिजुली झैं चम्चम् चम्कीरहेछ। कान्तिमय किरण भएका सूर्य तथा अग्निका जस्तो तेजिलो गाथ भएका मत्स्येन्द्रनाथ प्रभुका पाउ, इन्द्रादि देवताहरूका मुकुटका रत्नहरूका किरणले झलमल्ल उज्याला छन्॥ १६ ॥

यस्ति टोलका चौबाटामा प्रतिवर्ष जात्रा नाच दीपावली बाजा रथ स्तुति नपुंसक जोक्करहरूको हास्यचेष्टा–विलोकले अवलाहरूका पारस्परिक लीला-वलोकनहरूले कैलासमा देवता तथा प्रमथगणका साथमा महादेव जस्ता मत्स्येन्द्रनाथ लीला गर्नु-हुन्छ ॥ १७ ॥

क्षेत्रपाल–उत्तम क्षेत्र सुन्दर पृथ्वीमा क्षत्रियहरू-लाई उत्सव र आनन्द दिने, यक्ष किन्नरहरूका राजा कुवेरादिले पाउको सेवा गरिएका, राजाहरूलाई क्षेम मङ्गल दिने, दीन दुःखीहरूलाई क्षेम कुशल दिने, बिजुली जस्ता चम्किला दाँत भएका, तीखो तरबार र ढाल लिएर चम्कीरहेका, सुन्दर रेशमी लुगा लाएर सुन्दर भएका श्री क्षेत्रपाल विराजमान छन्॥ १८॥

त्यसै क्षेत्रपाल पीठका चौबाटमा प्रतिवर्ष रूद्रध्वज-लाई चम्किलो पार्ने, भांति भांतिका मुख गरेका, अनेक प्रकारका हतियार लिएका प्रमथगणका साथमा शहरका ढोका र चोकै उज्याला गर्ने, उच्च अभिलाषा पूरा गर्ने, पूजन कालमा अभय प्रदान गर्ने सबैबाट पूज्य-मान मत्स्येन्द्रनाथ विराजमान हुनुहुन्छ॥ १९॥

तंनिग्ल टोलमा नाना प्रकारका मण्डपहरूले मंडित श्रीसम्पत्तिले भरिभराउ भएका घर छन्। सुनौला कलशहरूले, उज्याला देवलहरूले, कुवा र उत्तम धाराहरूले, नाना प्रकारका पीठहरूमा बसेका उत्तम जनहरूले, फूलवारीहरूले ठूलो शोभा गरेका छन्।२०।

एखालखु नामले विख्यात टोल श्री प्रासाद= देवालय विहार सभा मंडप घर नाटक खेल्नें पक्का

ष्ोक भएको श्री भैरवनाथ, नाट्यनाथ, गरूड, शिव, विष्णु र सभ्य देवगण परिवारले स्वर्ग झैं विछट्ट रमाइलो छ ।। २१ ।।

बाहाललुखा–जसमा सुनौला कलशले देदीप्यमान सुन्दर मन्दिरमा त्रिनेत्र नामका महादेव आफ्ना गण-हरूका साथमा विराजमान छन् । श्रीमान् घरहरूले ललितकला पूर्ण छाना झ्याल उच्च ढोकाहरूले त्यो बाहाललुखा टोल रम्य हर्म्यहरूले कुवेरको अलका झैं सुशोभित छ ।। २२ ।।

थंवु टोलमा श्रीयज्ञमंडप = अग्निमठ–यज्ञपुरूष सुपात्र दीन दुःखीहरूलाई दान गर्नाले विधियुक्त कुंडहरूले प्रकांड विद्वान् आचारपूत आचार्यहरूले चरूसामग्रीले वेदमा निपुण स्वाध्यायशील मन्त्रोच्चा-रणले उज्ज्वल ऋत्विकहरूले अतिथि अभ्यागतहरूका स्वागत सत्कारले अर्ध्य पाद्य पूजा स्तुति कुश समिधा पायस पञ्च गव्यहरूले घिउले दन्केका ज्वालाले र वेदध्वनिले साक्षात् सत्यलोकाधिनाथ ब्रह्माको यज्ञ जस्तै गरी विराजमान छ ।।२३।।

बह्निह्य टोलमा निरन्तर सुनौला कलशले चम्केका उच्च देवलमा गौरीशनारायण विराजमान छन् । देव-

लमा भाँति भाँतिका कृत्रिम पुतलीहरू बनेका छन् । श्रीमत्तोरण छ । बाहनहरूका घर छन् ।।२४।।

देवल मठ गणेश उत्तम कुवा सज्जन राजा ब्राम्हणहरूले पूजनीय कृति भएका बुद्धिमान् उपाध्याय-हरूले नाचगान उत्सव आनन्द वेद घोषले ललित थंबु टोल नित्य शोभित छ ।।२५।।

ओल्लाटोल २ श्लोकमा वर्णित छ–जसमा सुन्दर मन्दिरमा श्री सिद्धिलक्ष्मी ईश्वरी विराजमान् छन् । नाना कृत्रिम पुतलीहरूले र तोरणले द्वारले उच्चतम सुनौला कलशले मन्दिर शोभित छ । प्रतिवर्ष जहाँ थालीमा भात लिएर यात्रामा उत्सुकजनहरू नाच गर्छन् ।।२६।।

अनि नाना मंडपहरूले मंडित सुन्दर आँगन बाउडी घर बर्धेचा देवालय तांडवेश्वर मन्दिर ब्राम्हणगृह उत्तम कूप सभामंडपहरूले यो ओल्लाटोल स्वर्गबाट ओर्लेकी अमरावती झैं सुशोभित छ ।।२७।।

२ श्लोकमा गाडबाहाल=गाबाहालको वर्णन छ–जुन टोलका चौबाटामा वैष्णवी विराजमान छन् । अनेक मंडपहरूले मंडित उज्याला गल्ली आँगन छन् । नाभि जर्सि अग्ला चौतारामा सुन्दर नाटचोत्सव हुन्छ,

प्रतिवर्ष मत्स्येन्द्रनाथको यात्रा हेर्न कौतुकले मानिसहरू भेला हुन्छन् ॥२८॥

अनि यात्राहरूले, भाँति भाँतिका ठूल्ठूला घर-हरूका छानाले, झ्याल, ढोका, तोरण, देवल, मठ, गवाक्ष = आँखीझ्याल, ललित श्रीमण्डप, पसलहरूले समय समयमा उत्सव हुंदा यक्षहरूका राजा कुवेरको राजधानी अलका झैं धेरै गुणहरूले गाडबाहाल विराजमान छ ॥२९॥

स्वनिह्म टोल – नाना कलापूर्ण पुतली जडेका उत्तम घर, शिवालय मण्डप र मण्डपयुक्त पोखरी, उज्ज्वल शिलाले, देवी, देवताका देवल, घरका आँगन ब्राह्मण र देवताहरूले र सभ्यहरूले प्रसिद्ध भएर शोभित छ ॥३०॥

नकबहिल नामक टोल – त्यसैका पूर्वतिर फराकिलो राम्रो इटले छापेका बाटा, चोक, चौतारा, मण्डप, तांडव वेदिका घर, धाराहरूले नकबहिल टोल स्वर्गको एक वेश आकाशबाट झोर्लेको जस्तो देखिन्छ ॥३१॥

बधलाय नामको टोल – उत्तम जन, घर, आंगन, देवालय, आँखी झ्याल, सुन्दर दुर्गा मन्दिर, मठ, मंडप, उज्ज्वल घर र त्यसका आग्नेय कोठामा देश देशावारक

विविध वस्तु विक्री गर्ने पसलहरूले दधलाय टोल सुशोभित छ ।।३२।।

अनि जहाँ नाना भाँतिका बनावटी पुतलीहरूले झलमल्ल परेका सर्वतोभद्रमंडपमा गणहरूका साथमा श्री शाक्यसिंह मुनि उच्च सुन्दर देवालयमा सूर्य जस्ता चम्किला भूषणहरूले भूषित भएका ऐश्वर्यदाता प्राणी मात्रमा अनुकम्पा गर्ने सवार्थसिद्ध बुद्ध विराजमान छन् ।।३३।।

एखाछें टोल – त्यसैका उत्तरतिर धारा, मण्डप, यज्ञशाला, पक्का इट्टले छापेका भूईं भएका, राम्रा झ्याल भएका घर, सभ्य उत्सव आदिले यक्षपुरी अलका झैं एखाछें टोल रमाइलो छ ।।३४।।

२ श्लोकमा कोमती टोलको बयान छ – त्यसैका पूर्व दिशामा के भनौं अद्भुत कथा छ, कुम्भेश्वर विराजमान हुनुहुन्छ । कुम्भेश्वरको मन्दिर नाना प्रकारका कृत्रिम पुत्रिकाहरूले छाना छानामा सिंगारिएको छ र तोरण अरू देवल, मठ, द्वार, मण्डप र अनेक देवनिकायले सुन्दर हुंदा वाराणसी सरी छ ।।३५।।

तथा गणेश, कार्तिकेय, विष्णु, विचित्र उत्तम ढुङ्गे धारा, देवी, देवताहरूका समूह, भैरव गण, पर्खाल, गल्ली,

गुभोला कलश, पाका इटका बाटा, चोक, गौरीकुंड तरावरका अमृत रस र फूलबारीका उज्याला फूलहरूले शोभायमान छ ।।३६।।

तीर्थ – गौरीकुंड सुतीर्थका शीतल र पवित्र जलले स्नान गरेर जो देवपितृ तर्पण गर्छन्, या ऋषितर्पण गर्छन्, ती सानन्द स्वर्ग जान्छन् । गौरीतीर्थका जलले शिवको आराधना गरेर सिद्धहरूले तत्काल शिवपद पाए । त्यो जलमा स्नान गर्न पाऊँ भनेर देवताहरू इच्छा गर्छन् भने मानिसको के भन्नु ? ।।३७।।

पुखुडो टोल – त्यस वापीको के भनौं ? अद्भुत कथा छ – प्रति वर्ष नाना प्रकारका केतु बितान चौरहरूले त्यसको सानन्द उत्सव गरिन्छ र त्यसका जलमा अनेक भाँतिसित अद्भुत कौतुकले पौडी खेल्छन्, कुनै हातले, कुनै खुट्टाले, कुनै तल मुख गरेर ।।३८।।

कोबाहाल – जुन टोलमा गिरिजाका पासमा कर्को-टेश्वर विराजमान छन्, देवालय, कठपुतली, ढोका, तोरण, उत्तम सज्जन, नाना मंडपहरूले मंडित मठहरूले पाता इटका भूईंले र राम्रा घरले कोबाहाल देवताहरूले देदीप्यमान अलकापुरी जस्तो छ ।।३९।।

त्यसमा उमामहेश रुद्र विराजमान हुनुहुन्छ। चारैतिर गणहरू निरन्तर परिवारित छन्। उन्नत मन्दिरका सुन्दर गुम्बजका माझमा विविध रूप रङ्गका गणहरूलाई प्रदीप्त पारिरहेका उमामहेश्वरको अलौकिक छवि छ। देवल पनि नाना कठपुतलीले सजिसजाउ, छाना, तोरण, श्रीमंडपहरूले र भव्य इटले छापेका चोक, आँगनले स्वच्छ छ।।४०।।

सोथ – भिलाक्ष टोलमा राम्रा उत्तम मन्दिरमा नारायण विराजमान छन्। देवलमा सुनौला कलश छ, छानु पनि उज्यालो छ, अनेकन मंडपहरूले मंडित आँगन छ। जसका प्रसादले भावनानुसार आइमाईहरू छोरा पाउँछन् र यस निति पूजा प्रार्थना गर्छन्।।४१।।

त्यसै टोलका ईशानकोणमा श्रीमान् भैरवेश्वरको लिङ्ग विराजमान छ। ललितकलापूर्ण देवलका उज्यःला भित्तामा चित्रहरू छन्। अनेक चोक, चौतारा, मंडप, घर, गहिरा कुवाहरूले भिलाक्ष टोल निरन्तर शोभित छ।।४२।।

यंवि – ओबाहालका अग्ला पर्वताकार चैत्यमा बुद्ध विराजमान छन्। वरिपरि देवगण छन्, भूईं पाका इटले छापिएको छ। आँगन पनि सफा छन्।

प्रतिवर्ष यात्रा उत्सवकालमा नाना प्रकारका नटहरू नाच गान आदिद्वारा आराधना गर्नाले स्त्रीहरूलाई र गाउँलेहरूलाई चिताएको फल दिन्छन् ।।४३।।

त्यसै ओबाहालका उत्तरतिर अति सुन्दर मूर्ति भएका लम्बोदर गणेश छन्, राम्रा मंडपहरूले मंडित आँगन भएका मठहरूले, मन्दिरहरूले र घरहरूले यात्राकालमा नाच, गान, बाजा-गाजा, दर्शक जात्रूहरूले विख्यात ओबाहाल टोल राम्रो छ ।।४४।।

च्याश्र टोल – मठ, मन्दिर, मंडप, घर, धारा, देव, प्रतिमा आदि नेपालमा प्रख्यात छ। आनन्दपूर्वक च्याश्रमा बसेकी दुर्गाको अद्भुत कथा के भनौं ? जसले खड्गका प्रहारले युद्धमा बलिया शत्रु दैत्यहरूलाई गिड्नु भयो ।।४५।।

चंड मुंडको खंडन गर्ने, शुम्भ निशुम्भको स्तम्भन गर्ने, रुंड मुंडको माला लाउने, चण्डिका सुखसाथ बिराजमान छन् ।।४६।।

खपिन्छे टोलका नामले ख्यात रथ्यामा चित्र भैरव नाना चित्र विचित्र उत्तम उन्नत घरहरूले र पाका, दुवका, बाटा, चोक, चौताराहरूले तथा नाटघेश्वर

केशव गणेशहरूले त्यो खपिन्छे टोल स्वर्गको एक खण्ड जस्तो देखिन्छ ।।४७।।

नेम्रोत टोल – दोबाटा, चौबाटाले सुन्दर, नाना मण्डपले मंडित, असल मानिसले, देवल घरहरूले, पोखरी उत्तम, गहिरा कुवा, राम्रा सुवासिला फूल फूलेका फूलबारीहरूले, गणपति देवालय शिवालयले स्वर्गकै एक देश हो कि भने जस्तो नेम्रोत टोल छ ।।४८।।

यल मुगलमा सर्वदा देवताहरूका साथमा रुद्र विराजमान हुनुहुन्छ । श्रीमान् मंडपहरूले मंडित श्रेष्ठ मठहरूले, उद्यान उत्तम कूपहरूले, श्रीसम्पन्न घरका ठूला छानाहरूले, अग्निमठहरूले, सज्जनले, राम्रा इटका कुट्टिमहरूले यलमुगल टोल रमाइलो छ ।।४९।।

यंछुटोल पनि नित्य नाना कुट्टिम भएका घर, कुवा, पाटी, माँडु आँगन सुन्दर छाना भएका देवताको स्थिति भएका, भव्य देवल भएको स्वर्गको एक देश जस्तो यछु टोल नित्य रमाइलो छ ।।५०।।

चलपोत टोलमा सिद्धि गणेश विराजमान छन् । परिवार देवतामा भूत पिशाच आदि नाना देवनिकाय छन्, अग्ला अग्ला सुनौला कलशले चम्केका देवालय तोरण मंडपहरूले प्रख्यात स्वर्ग जस्तो टोल छ ।।५१।।

दीपात टोलमा गणेशको स्थापना भएको सुन्दर मण्डप छ। जसमा नाना भांतिका कठपुतली छाना, इटले छापेका पटाङ्गिनी, चोक, चौतारा बाटाले शोभित यज्ञशाला पनि छ र पाका, इटका, घर, आँगन बुद्धका प्रतिमा चैत्य पनि छन् ।।५२।।

भँगीर टोलमा भृङ्गेश्वरी देवता छन्, तिनलाई कुनै सन्तहरू सिद्धि-लक्ष्मी पनि भन्छन् । तिनका साथमा भैरव पनि छन् र गणदेवताहरूले युक्त भएर देवलको शोभा बढाइरहेको छन् । परेवा पाल्ने घरले भँगीर टोल रमाइलो भएको छ ।।५३।।

दधलाछे टोलमा सिद्धिदायक गणेश छन्, नाना मंडपहरूले मंडित अति ललित गल्ली, पाका, इटले छापिएका छन्। सुनौला कलश भएका शिव, विष्णु-हरूका देवल छन्, श्री लोकेश्वर तथा बुद्ध र अरू देवता, मठ, मन्दिर,चैत्य पनि राम्रा राम्रा छन् ।।५।।

अनि त्यसैका पूर्वतिर गणसहित बसेका नृत्यनाथ कुवा, धारा, शिवालय, सभ्य देवता, अनेकन कठपुतली तोरण ललितकलापूर्ण दधलाछे टोल स्वर्गको एक भाग जस्तो लाग्छ ।।५५।।

नोग्ल टोल– त्यसैका पश्चिमतिर देवलमा कार्तिकेय हुनुहुन्छ । नाना कठपुतली, छाना, तोरण, मंडप, इटले छापेका बाटाले नोग्ल टोल राम्रो छ ॥५६॥

सुनौला अग्ला, कलशहरूले, अग्ला अग्ला घर, पौवा, देवालय, सुन्धाराहरूले, गगनचुम्बी काञ्चनाचल सुमेरुबाट बर्सेका पानीका धाराले झैं स्वच्छ जल-धाराले निर्मल र शीतल छ ॥५७॥

त्यसै ठाउँमा चौबाटामा गणदेवतासहित वाराही विराजमान छन् । यात्राहरूमा नरनारी भेला भएर विविध क्रीडा उत्सव गर्छन्, श्री मत्स्येन्द्रनाथको रथ यात्रा, स्तुति, प्रभृति प्रतिवर्ष हुन्छ ॥५८॥

नाचका ठाउँमा राम्रा इटले छापेको छ, शाक्य-मुनि बौद्ध प्रसन्न हृदयले शाक्यसिंह सिद्धार्थ तथा विविध सभ्य मन्त्री, द्विज प्रभृतिले इन्द्रका राज्यका खंड जस्तै स्वर्गबाट भूमिमा ओर्लेको नोग्ल टोल छ ॥५६॥

सतिग्ल टोलको २ श्लोकमा वर्णन छ – जुन ठाउँमा नित्य नृत्यनाथ निवास गर्नु हुन्छ, अनेकन छाना, स्वर्ण कलश आदिले शोभिएका मन्दिरले, कठ-पुतलीहरूले, घरहरूले उत्तम धाराले, मठहरूले

यात्राकालमा नाचगान दर्शनमा आएका ठटचौला र गणिकागणले सतिग्ल शोभित छ ।।६०।।

अनि जुन टोलमा चिताएको फल दिने सुन्दर लम्बोदर गणेश छन् । चौबाटामा संसारको सृष्टि स्थिति लय गर्ने हर गणसहित विराजमान हुनुहुन्छ । नाना मण्डपहरूले मण्डित आँगन भएका पैशाच देव पनि उज्याला छन् र माहेश्वरी पुरी जस्तो श्रीयुक्त सतिग्ल टोल छ ।।६१।।

थंपात टोलमा गणेश आदि प्रमथ गणहरूका साथमा रुद्र विराजमान हुनुहुन्छ । नाना देवताहरूका निकाय छन् । कुवा धाराहरू छन् । शाक्यमुनिका प्रमाणमा निपुण निरन्तर बौद्धहरू पनि रहन्छन् । स्वर्गका खण्डै जस्तो थंपात टोल शोभित छ ।।६२।।

ओकुबाहालमा अमरघट्ट = धर्मघट्ट मानीहरूले सुन्दर, अत्युच्च शिखर भएका मन्दिरमा यमनियमयुक्त पञ्चबुद्धहरूसहित सत्यवादी मुनि विराजमान छन्, सुनौला कलश, द्वारपालहरूले उज्याला द्वारले सूर्य जस्ता चंकिला भूषणहरूले भूषित शरीर भएका सिद्धार्थदेवताका साथमा सुमेरूमा हरि जस्ता छन्।।६३।।

चाकबाहालमा तीन बाटा मिसिएका ठाउँमा गणदेवतासहित कौमारी बसेकी छन् । साथमा माहेश्वरी वैष्णवी, वाराही,ब्राह्मी, इन्द्राणी, चामुण्डा नारसिंहीहरू पनि विराजमान छन् । स्वर्ग खंड जस्तो चाकबाहाल छ ।।६४।।

ह्लाग्ल टोलको बयान २ श्लोकले—ह्लाग्ल टोलमा पार्वतीका साथमा श्रीयुततन्डेश्वर विराजमान हुनुहुन्छ, श्रीसम्पन्न कुट्टिम आँगन भएका बौद्धालय चैत्यहरू छन् । कौमारी निकटै छन्, ज्योतिमान मंडपहरू छन् । नीतिनिपुण सभ्यहरूले र निर्मल जल भएका कुवाहरूले टोल राम्रो छ ।।६५।।

अनि चौबाटामा देवता र भूतपतिहरूका गण छन् । राम्रा झ्याल भएका घर छन् । श्रीमंडपहरूले मंडित आँगन भएका सम्पूर्ण वस्तु बेच्ने पसल छन् । यात्राकालमा सुनौला देवप्रतिमाहरूको दर्शनले सुन्दर ल्हागल टोल स्वर्गबाट उत्रेको जस्तो देखिन्छ ।।६६।।

हतिग्ल टोलमा प्रचंड मुख भएकी भगवती चण्डी विराजमान छन् र चंड भानु सूर्यसमान तेजस्विनी र चन्द्रमंडल समान सौम्य छन्। प्रचंड ढाल तरवार लिएकी चंड दृष्टिले नै चंडमुंडादि दैत्यलाई दल्ने

चामुण्डादि गणयुक्त प्रचण्ड आयुध लिएकी चण्डिका वर दिन्छन् ।।६७।।

अनि तीन बाटा मिसिने ठाउँमा सुन्दर गणेश मन्दिरले युक्त लक्ष्मी र सरस्वतीका साथमा विराजमान नारायण छन् । बनावटी कठपुतलीहरूले देवल सजेको छ । यसरी हतिगल टोल स्वर्गका देश तुल्य छ ।।६८।।

तवदेवल छ जहाँ गणहरूका साथमा गरूडासन विष्णु नित्य निवास गर्छन् । नाना देवताको स्थापना भएका, सुनौला कलश भएका अग्ला अग्ला देवालयहरूका माझमा रहेको उच्चतम सुमेरूपर्वत तुल्य देवलमा ती नारायण छन् र द्वारमा सिंह छन्, कठपुतलीले शोभायमान छ ।।६९।।

हतपाटल टोलमा चौबाटाको चौमुखे ढुङ्गो चारैतिरबाट बवले चतुर्मुख ब्रह्मा झैं शोभित छ । सुन्दर मण्डपहरूले मंडित आँगन भएका देवलहरूले हतपाटल टोल चतुर्वर्ग नै मूर्तिमान भएर रमाइलो छ ।।७०।।

मूल चोक—त्यसै पत्थरका उत्तरतिर के भनौं प्रस्तुत कथा छ । सुन्दर सर्वतोभद्र मंडपमा गणहरूका

साथमा अनेक भूषणले भूषित विराजमान देवी हुनुहुन्छ। अनेकन मंडप छन् र ललितकलापूर्ण कठपुतलीहरूले देवल राम्रो छ ॥७१॥

नृसिंह सुन्दर पञ्चकलश भएका सेता मन्दिरका मध्यमा नरसिंह नित्य प्रतिष्ठित हुनुहुन्छ। हातमा अनेक आयुध छन्। भयानक दाह्राले मुखै झलमल्ल परेको छ। नृसिंहदेवलका साथमा कठपुतलीहरूले शोभित मठहरू पनि छन् ॥७२॥

विष्णुको बयान २ श्लोकले–उत्तम देवल, सुन्दर कला, अनेक छाना, बनावटी पुतलीहरु, अनेक देवप्रतिमा, नाना झ्याल, तोरण, सुनौला अग्लो कलश, द्वारमा उत्तम सिंह, नाना कृत्रिम पुतली प्रतिनिधि उच्च कौतुक भएका देवलमा ॥७३॥ —

विष्णु विराजमान हुनुहुन्छ। संकर्षण विश्वकेतु मदन आदि अवतार र अन्य देवताहरू पनि साथै छन्। हातमा सबैका शङ्ख, चक्र, गदा, पद्म,मुसल, शार्ज वाण, खड्ग, ढाल इत्यादि आयुधले वैकुण्ठ जस्तै छ ॥७४॥

गोपीनाथको (कृष्णमन्दिरको) वर्णन २ श्लोकले– उन्नत सुन्दर शिखरले उत्तम मन्दिर विराजमान छ।

अनेकन सुनौला उज्याला कलशले टाकुराहरूले सुमेरु में देखिन्छ, नाना कृत्रिम पुतलीहरूले उत्तम बतासले बजिरहने घण्टहरूले रमाइलो छ, अगाडि गरुड छन् । दशअवतारका मूर्ति पनि साथै छन्, परेवा बसीरहन्छन् ।।७५।।

यस मन्दिरलाई सौन्दर्य शोभा गुणहरूले कुनै जन सुमेरू पर्वत भन्दछन् । कसैले शिवनिवास कैलाश हो भन्छन्,केही उच्च शिखर शैलराज हिमाल हो भन्दछन्, कुनै वैकुण्ठ र कुनै स्वर्ग हो भन्छन् । विद्वानहरू यस मन्दिरका उच्च टाकुरामा गणसहित गोपीश्वर विराजमान छन्, जसरी सुमेरुमा हरि छन् ।।७६।।

विश्वनाथ–नाना कठपुतलीहरूले उज्याला सुन्दर छाना भएका, राम्रा झ्याल भएका, सुनौला कलश भएका, श्रीसम्पन्न द्वारमा हात्तीले शोभा भएका, राम्रा राता इटले छापेका आँगन भएका भव्य मन्दिरमा प्रमथगणहरूका साथमा श्रीविश्वनाथ प्रभु विराजमान हुनुहुन्छ।।७७।।

मणिकुमार–जसले उच्च बलशाली उद्धत असुरहरूका राजा तारकासुरलाई मारे, जसले देव दैत्य भयदायक रणांगणमा दैत्यहरूलाई चूर्ण पारे ती

रुद्रबाट जन्मेका, कामदेवभन्दा पनि सुन्दर, रातो कुसुम जस्तो रंग भएका मुजुरका वाहनमा चढेका मणिकुमार मन्दिरमा विराजमान छन् ॥७८॥

भीमसेन–उतुंग बलले उद्धत भएर द्वन्द्वयुद्धमा कीचक लाई पिँडो पारे,जसले क्रोधगरेर महा भारतका लडाइँमा सबै कौरवहरूको चूर्ण पारे, ती वली भीमसेन हातमा गदा लिएर गणहरूका साथमा साक्षात् भीषण शरीर धारी दण्डधर काल जस्ता लोकोत्तर देखिन्छन ॥७९॥

अनि जसका कृपाले वणिक्जनहरू शीघ्र सुख लाभ गर्छन्। जो दुश्शासनका कायलाई ओछ्याएर वज्र कवच धारेर छातीमा बसेका छन्। नाना कृत्रिम जातका वस्तुको रचना गरेका, जन्तुहरूका रगतले युक्त भएका, देवालयमा ती भीमसेन गणहरूका साथमा बसेका छन् ॥८०॥

कोपेश्वर–जसले कोप गरेर हेर्दा अग्नि ज्वालाले कामदेवलाई भस्मसात पाऱ्यो। तीनै लोकमा कहलिएको सुन्दर रतिपति मदन तीनै लोकलाई वश गर्थ्यो, भीषण क्रोधले सिंहनाद गरेर कानसम्म बाण तानेका अद्वितीय वीर ती कोपेश्वर विराजमान छन् ॥८१॥

मणिगणेश—श्रीमान् मंगलदायक मणिधर मान र अपमानदेखि रहित, मान्य र मान्य मनस्वी विद्वान्-हरूका मंगलकारक, मान्यता प्रदान गर्ने मंगलमूर्ति, मंगलमय मोक्षदायक, हातमा लड्डु लिएका उज्याला झलमल्ल परेका, मूसाका सुन्दर आसनमा बसेका मणिगल (मानगृह) मा मणि—गणेश विराजमान छन् ।।८२।।

सिथमद्‌ सुन्दर कठपुतलीले उज्यालो मठ, रंग विरंगका नानावर्ण ग्रन्थहरू प्रतिवर्ष यात्रामा सुशोभित भन्छन्,चंकिला देवप्रतिमाहरू ललितकलाले बनेका छन् । स्वर्गदेखि त्यहाँ आएर इन्द्र झैं गण र दिग्गजहरूले सुशोभित छन् ।।८३।।

मणिछे—हृदय कमलमा जसको ध्यान देव, दैत्य, मानिस, सिद्ध, यक्ष, किन्नर, गन्धर्व, गुह्यक, मुनिगण नाग तथा राक्षसहरू गर्छन् । श्रीदुर्गाका उत्सवले आनन्दित भएका प्रतिवर्ष आरती गरेर सेवा पूजा गर्छन् ती देवी गणहरूका साथमा स्वर्गबाट आएर झैं बसेको छन् ।।८४।।

मणिधारा – ललितकलापूर्ण सुनौला सुनधारा शोभित छ । नाना कारीगरी वेल-बुट्टा प्रतिमाले सुन्दर

देखिन्छ । सुनका पर्वतबाट उम्रेको त्रिपथगा गङ्गा झैं स्वच्छ र जलधाराको पानी खाएर मानिसहरू तुरन्त प्यास र तापबाट छुट्छन् ।।८५।।

मणिमण्डप–श्रीयुक्त मणिमण्डप देदीप्यमान छ । कलापूर्ण झ्याल छन्, उज्याला नाना प्रकारका कृत्रिम कठपुतली, छानाहरू पनि सुन्दर छन्, समय समयमा नाच गर्ने चोक आंगनहरूमा र झ्यालमा नाच हेर्ने मान्छे र नटहरूले रमाइलो मणिमण्डप झन् रमाइलो हुन्छ ।।८६।।

मणिगल–अग्ला अग्ला सुनौला कलशहरूले राम्रा छानाहरूले र तोरणहरूले, नाना प्रकारका कठपुतली-हरूले झ्यालहरूले, श्रीसम्पन्न मण्डपहरूले मण्डित अद्भुत आंगनहरूले, राम्रा इटका पटांगिनीहरूले र भूईहरूले र सभ्यहरूको मणिगल = मानगृह देवताहरूले अमरावती जस्तो छ ।।८७।।

मणिनाग मानदेवले बनाएका मानगृह (मणिगल) दरवारमा ऐतिहासिक मणिनाग नामको सुन्दर मूर्ति नित्य निरुपम छविले बिराजमान छ । नाना नागहरूका मणिका कान्तिले जसको देह चम्किरहेछ । नागराज वासुकी झैं पासमा बसेका नागहरूका मुखले नारायणका

पूर्वजका अंश जस्ता मणिनागराज पृथ्वीतलमा देदीप्य-मान छन् ।। ८८ ।।

मणिकेशवको बयान २ श्लोकले–लक्ष्मीसहित मणिकेशव सर्वतोभद्रमण्डपमा विराजमान छन् । अति ललित कठपुतली, झ्याल, नाना प्रकारका सुन्दर चित्र, विचित्र चर्चित समुच्चय देवताल सुन्दर इट छापेका भें भएका अनेक माङ्गलिक उत्सव भएका समुद्रमा झैं मणिकेशव विराजमान छन् ।। ८९ ।।

अनि मान्य मङ्गलकारक मुनिगणले सेवित र अपमानदेखि दूर मालाहरूले सजिसजाउ शरीर भएका मणिगणले मण्डित मुकुट भएका शंख,चक्र,गदा, पद्म समातेका वक्षस्थलमा कौस्तुभ मणि लाएका मणि केशव सुन्दर छन् ।।९० ।।

न्हुलदेवलको बयान २ श्लोकले–त्यसैका दक्षिण दिशामा के भनौं अद्भुत कथा छ। सुन्दर देवीको मन्दिर छ। त्यसलाई कुनै जन सुमेरु पर्वत भन्दछन् । कुनै ब्रह्म-लोक भन्छन् । कसैले लोकालोक पर्वत भनेका छन् र केहीले त्रिकुट लङ्काचल भनेका छन् । कुनै त विष्णुलोक हो भन्छन् । कोही कोही भने साक्षात कैलास हो भनेर त्रैलोक्य–जननी तुर्या = तुरीया =

तुर्जा = तुल्जा = तुलजा = तलेजुका सर्वोच्च देवलको उल्लेख गरेका छन् ।। ६१ ।।

माथि भनिएका मन्दिरमा गिरिजा पार्वती बस्नु हुन्छ । त्यसको गजुर अति उच्चा छ । सुन्दर कृत्रिम योगिनीगण छन् । अनेक सुन्दर झ्याल तोरण छन् । सुनौला छाना छन् । नीला शिलाको भैं छ । राम्रा इटको चौतारा छन् ।।६२ ।।

ती देवी दुर्गाका विस्मयकारक उत्सव प्रतिवर्ष दशैंमा हुन्छन् । राँगा, बोका, भेंडा, हाँस, कुखुराहरूका बलि चढ्छन् । जनता जात्रा हेर्न आउँछन् । बन्दूक पटकाएर बढाइँ हुन्छ । आरती पूजा हुन्छ । दीपमाला ब्रालिन्छ । सब प्रकार रमाइलो स्वर्ग जस्तै हुन्छ ।।६३।

उद्यान पारिजात, जवा, चाप, धतुरो, जुई, हसना, रातको रानी सिवालो, करवीर,कुन्द,केवरा आदि फूल फुलेर ढकमक्क फुलवारी रमाइलोछ ।। ६४ ।।

पुखुला बगैंचाभित्रको पोखरीमा पहेला कमल फुलेका छन् । किनारमा अरू अनेक रङ्गका फूल फुलेका छन् । सङ्लो पानी छ । माछा कछुवा चरीरहेछन् । एक तिर ढुंगेधारो सुन्दर छ । हिमाल कैलासमा मान-सरोवर झैं पोखरीमा नाना जलचर पंछीहरू खेलीरहे-छन् ।। ६५ ।।

नाटयेश्वरको फूलबारी उद्यानमा गणहरूका साथमा श्री नृत्यनाथ विराजमान छन् । नाना भाँतिका कठपुतलीहरूले मण्डप शोभित छ। दारिम, केरा, सुन्तला, बिजौरा, वेलौती आदि नाना फलफूल फलेफुलेका छन् । एकातिर बाघ खोर हात्तीसार छन् ।। ६६ ।।

तचकेवटोलमा श्री पुरुषोत्तमका सुन्दर मूर्ति नित्य विराजमान छ, चार अरू राम्रा मूर्ति छन् । पाँचौं माफं छन् । शंख, चक्र, गदा, पद्म,मुसल, ढाल, तरवार, धनुर्बाण लिएका छन् र महादेवका जस्ता पाँच मुख छन्।। ६७ ॥

त्यसै देवलनिरएउटा कुवा छ । ढुंगे उपनाह छ। सङ्लो पानी गैरो छ, हेर्दा डरलाग्छ, जुन कुवाको चीसो पानी खाएर तिर्खा लागेका मान्छे सन्तुष्ट हुन्छन् । जस्तो गङ्गाजल खाई नुहाईकन पाप तापबाट छुटछन् ।। ६८ ।।

गोपीश सदा गरुडका साथमा शोभित छन् । बन्धूक पुष्प सं राता ओठ,उन्नत नाशावंश,राम्रो पगरी, भोटो पहिरेको, कमलदल विशाल लोचन, बाजुबन्द, औंठी बाला र हारहरूले गोपीनाथ राम्रा छन् ।। ६९।।

चुक = चौक राम्रा राम्रा झ्याल झ्यालले, नाना

रङ्गका चित्रहरूले, अनेक कृत्रिम पुतलीहरूले, उज्याला दरवारका भित्री उत्तम घरहरूले, नारीहरूका नेत्ररूपी भमराहरूले ललित भएको त्यो सर्वतोभद्रमण्डप शोभित छ ।।१०० ।।

राजसभाको वर्णन २ श्लोकले–आस्थान = राजसभा उत्तम उत्तम चारै वर्णले सदा शोभा सम्पन्न छ। बुद्धिमान् मन्त्रिगणले,पण्डितजनहरूले,दण्डनीतिज्ञहरूले, नाना देशका मानिसहरूले, गुणिगणले,पासमा उभिएका सेवकहरूले, नाना याचक र वन्दीजनहरूले, असल मान्छेहरूले र सन्तहरूले राजसभा नितान्त सुशोभित छ ॥ १०१ ॥

अनि वेदध्वनी ललितपदार्थ कविताश्लोक कलाकार बुद्धिमानहरूका गुणग्रहण सम्राटको नीतिविचार विविधमन्त्रले उज्ज्वल मन्त्रीहरूले र नाना रङ्गले रंगाएका मखमली, रेसमी, उनी आसन चवरहरूले तथा वन्दीजनका स्तोत्र र गीतका सुन्दर स्वरले देवताहरूले देवसभासुधर्मा झैं त्यो राजसभाको शोभा छ ॥१०२॥

राजाको वर्णन–त्यस सभामा श्रीयुक्त राजा श्री निवास मल्ल मन्त्रीहरूले,नाना शस्त्र लिएका अङ्गरक्षक सैनिकहरूले शत्रु जित्ने योद्धाहरूले वेदपरायण विप्रहरूले

परब्रह्मज्ञ वेदान्तवेदीहरूले, प्राज्ञ नाटक, काव्य, कोष, व्याकरण,शास्त्रनिपुण विद्वान्हरूले सुशोभित छन्।।१०३।।

जसरी श्रीपति देवदानव, यक्ष, किन्नर, अश्वमुख, यमदूत,नाग, नर, सज्जन, सिद्धमुनि,मौनी, ग्रह, नक्षत्र, प्रभृति आत्मा र उच्च विचारका हृदयमा विराजमान छन् । त्यसै गरी मन्त्रिगणसहित राजा श्रीनिवास मल्ल गोष्टीमा छन् ।। १०४ ।।

श्रीनिवास मल्ल संसदमा विराजमान छन् । जपा-पुष्प र गोल काँक्री झैं राता ओठ छन् । प्रफुल्ल कमल तुल्य मुख छ । फुलेका नील कमल जस्ता नेत्र छन् । कोकिलका समान कण्ठस्वर छ । शंख जस्ता तीन रेखा भएको गलो छ । घुँडासम्म लम्केका हात छन् । सुन्दरताका चरम सीमामा पुगेका राजाका पाउमा अरू राजाहरू वन्दना गर्छन् ।। १०५ ।।

पूर्णमासीका चन्द्रमण्डल जस्तो मुखमण्डल भएका, अमृतसदृश वचन भएका, विस्तीर्ण विशाल उज्ज्वल लोचन भएका, सुग्रीवका जस्तो ग्रीवा भएका, अति सुन्दर शरीर भएका चाक्लो छाती भएका शत्रुलाई काटने खड्ग हातमा लिएका, गम्भीरवाणी रव भएका, भूपालेन्द्रहरूका मुकुटहरूले मण्डित चरण भएका राजा श्रीनिवास मल्ल छन् ॥१०६॥

दैत्यहरूका सभामा प्रह्लाद झैं, देवताहरूका समितिमा इन्द्र झैं, मानिसहरूका समाजमा विद्वान् झैं, यक्षहरूका संसदमा कुवेर झैं, नागहरूका मण्डलमा वासुकी झैं, तपस्वीहरूका मण्डलीमा व्यास झैं, तारागणमा चन्द्रमा झैं, ग्रहहरूमा सूर्य झैं, सभासदहरूमा राजा श्रीनिवास मल्ल विराजमान छन् ॥१०७॥

राम नाम श्रवणले पवित्र कान भएका, नारायणपादुका पद्ममकरन्द पान गर्नाले पवित्र मुख भ्रमर भएका, मृत्युञ्जय महेश्वरको पूजामा सदा तत्पर रहनाले पवित्र दुबै हात भएका, ब्रह्मचिन्तनले पवित्र चित्त भएका, राजा श्रीनिवास मल्ल छन् ॥१०८॥

राजा श्रीनिवासमल्ल राज्यले इन्द्र, प्रतापले अग्नि, न्यायले धर्मराज, सेनाले निऋति, शीतल गुणहरूले वरुण, प्रबल बलले र निरन्तर गतिले वायु शिवभक्तिले यक्षराज कुबेर, ऐश्वर्यले महेश्वर शिव झैं विराजमान छन् ॥१०९॥

भूपति, श्रीनिवास मल्ल प्रतापले सूर्य छन्, आल्हादकताले चन्द्र छन्, धनले कुबेर छन्, देवताहरूले इन्द्र छन् सुताप = तपस्याले पवित्र अग्नि छन् ॥११०॥

विद्याले उज्यालो कलेवर भएकाको किलका जस्तो

ईश्वर भएका, सत्प्राज्ञ उज्ज्वल जिव्रो भएका, दानले उज्याला करकमल भएका करुणापूर्ण कटाक्ष भएका, सत् शास्त्रहरूको श्रवणले उज्याला कान भएका, शत्रु रूपी समुद्रको मथन गर्ने मन्दराचल भएका, ब्रह्मचिन्तक उज्याला राजा श्रीनिवास मल्ल समितिमा सुशोभित छन् ।१११।।

सग्राम सागरमा सेतुस्वरूप आफ्ना सेनाले र बाहु-बलले शत्रुहरूलाई दल्नामा मल्ल (पहलमान) राजा-हरूका किरीटका रत्नहरूले शोभित पाउ भएका, आत्मोदयशक्तिले सन्धि, विग्रह, यान, आसन, द्वैधीभाव, संश्रयका छ गुणले बलियो राजनीति भएका, बाड गुण्य निपुण मन्त्रीहरूले स्वर्गमा इन्द्र झैं राजा श्रीनिवास मल्ल विराजमान छन् ।।११२।।

श्रीमान् सिद्धि नरसिंह मल्ल राजाका नाना विधिका दानहरूले कल्पबृक्ष, सुमेरु पर्वत, कामधेनु गाई, बसुन्धरा पृथ्वी र इन्द्र पनि शंका मान्दछन् । प्रचण्ड मार्त्तण्डका प्रखर किरणहरूदेखि पानी डराए झैं न्यायनिपुण गुप्तचर बुद्धि अस्त्र शस्त्र शुद्धान्त प्रकृति र प्रतापका अग्निदेखि शत्रुहरू जलिरहेछन् ।।११३।।

विप्रहरूका कामधेनु, मान्छेहरूका कल्पबृक्ष, नारी-

हरूका कामदेव,शत्रुहरूका यमराज, मित्रहरूका आनन्द मूर्ति, दुष्टहरूका अनुशासक, नरवर भूपालचूडामणि राजा भूतहरूका शरणदाता केशव जस्ता सर्व स्वरूप भए ॥११४॥

जसरी पूर्वकालमा हिमाल पर्बतलाई बाछो बनाएर कुलाचलहरूले महौषधी रत्नहरूको दूध गोरूप पृथ्वी-बाट दोहेथे । त्यस्तै गरी आफ्ना गुणको बाछो बनाएर तदाश्रित देशका जनता र विप्रहरूले पृथ्वीश श्रीनिवास मल्लबाट घर, खेत, धन, सुन, चाँदी, वस्त्र, रत्नहरूको दूध दुहुन्छन्।।११५।।

यस श्रीसम्पन्न सुन्दर राजसभामा विद्याले उज्यालो शरीर भएका भाइ ज्योतिनरसिंह मल्लका साथमा राजा श्रीनिवास मल्ल उसै गरी सुशोभित छन् । जसरी उपेन्द्रका साथमा इन्द्र, अर्जुनका साथमा भीम, कृष्णका साथमा बलराम, लक्ष्मणका साथमा राम सुशोभित थिए ।।११६।।

श्रीनिवास मल्ल राजाका दक्ष आँखाले क्रोधको उपाधिले हेर्दा शत्रुहरू जल्छन् । हर्षका उपाधिले हेर्दा ललनाहरू मोहित हुन्छन् । हृदयस्पर्शी करूण दृष्टिरूपी सूर्यले सज्जनहरूको दरिद्रतारूपी अन्धकार दलिएको छ ॥११७॥

एवं श्रीनिवास मल्ल राजाका वाम आँखाले उच्च-कोटिका शत्रुहरू चुक्ली दम्भ विपरीत ठूला ताप सज्जनका दारिद्र्य पीडा इत्यादिलाई आगाका साना झिल्काले ठूलो कपासका राश झैं भस्म पार्छन् ॥११८॥

अति ललित मुख, मोतीले चम्केका कान, हिउँचूली जस्ता चम्किला दाँत, राता ओठ, कमलपत्र जस्ता नेत्र, रात्रो मुकुट पहिरेर राजा श्रीनिवास मल्ल राज-सभामा शोभित छन् ॥११९॥

प्राणानन्दकारक तनमन भएका श्रीनिवास मल्ल राजा संसदमा बसेका छन् । जो सुन्दरी गणलाई मोहित पार्छन् । ती स्त्रीहरूका प्राण, इन्द्रिय, बुद्धि, चित्त, सकललाई क्षुब्ध पार्दछन् । हाँसो देखाइ गीत राग सद्गुणहरूले वश गर्छन् । गन्धर्वगान पनि प्यारो छ ॥१२०॥

जसलाई गुणी र तीनैलोकमा सर्वाधिक सुन्दर देखेर मनमा जन्मेको कामदेव आजसम्म देखिदैन । संसार त्यागेर गैसक्यो । श्रीनिवास मल्ललाई श्रीनिवास संझेर राजभवनमा लक्ष्मी ललनारूपले निवास गर्छन् । यसरी श्रीनिवास मल्ल गोष्ठीमा बिराजमान छन् ।।१२१॥

जसलाई देखेर लुकेको कामदेव अद्यापि देखिदैन ।

श्रीनिवास मल्ललाई रुद्र संझेर भूमले होला दिक्पाल-हरू पनि देखिदैनन्। दक्ष यज्ञ ध्वंस गर्ने रुद्र संझेर भयले होला ती यस्ता सौन्दर्य तेजका गुणले अग्नि र सूर्य झैं देदीप्यमान छन्।।१२२।।

विधाताले तुलाको डाँडी समातेर एकातिर राजा-लाई एकातिर कामदेवलाई हालेर तौल्दा सौन्दर्य तेज र अरू गुणले श्रीनिबास मल्ल गरौंहुँदा लाजले अङ्ग-होन = अनङ्ग भएर कामदेव युवक युवतीहरूका हृदयका गुफामा लुक्न गयो। स्वर्गका इन्द्रादि दिक्पालहरू पनि आफूभन्दा सब प्रकार राजालाई बढेको देखेर दशैदिग-न्तमा गएर लुके ।।१२३।।

असार संसार सागरमा समस्त प्रजाले दुःख पाए तिनको उद्धार गर्न पर्‍यो भनेर श्रीकानिवास विष्णुले श्रीनिवास राजा रूप लिएका छन्।।१२४।।

त्यसैले यो लोकनाथ हुन्। महा बुद्धिमान छन्। महा पुण्यमय शरीर छ। महावेष रूप छ। महामण्डनहरूले सबै गात्र भूषित छन्। त्यस्ता श्रीनिवास प्रभुलाई भज।।१२५।।

महामात्यले सेबा गरिएका, महा शूर बीर सैनिक भएका, महा सेनाले युक्त भएका, महाशस्त्रधारी, महा–

विभूतियुक्त शरीर भएका महायुद्धमा शूरा राजारूपी श्रीनिबास प्रभुलाई भज ॥१२६॥

कृपाधीशनाथ अनाथका नाथ सदा दीननाथ महा दाननाथ महा भूपनाथ महा मन्त्रिनाथ सदा लोकनाथ नृपेश्वर श्रीनिबासलाई भज ॥१२७॥

दरिद्रतालाई दलने, द्विजातिलाई भर्ने, सुधर्ममा प्रबेश गर्ने, सुनीति धारण गर्ने, सुराज्य गर्ने, बिपक्षलाई हर्ने, सुविद्या पढ्ने, नृपेश्वर श्रीनिबासलाई भज ॥१२८॥

विराटश्वरूप विचारमा निपुण सुराज्यमा भीम रूद्ररूप भएका राजाहरूका मुकुटहरूले चरणबन्दना गरिएका प्रजाका आनन्दमूर्ति नृपेश्वर श्रीनिबासलाई भज ॥१२९॥

प्रजेश नरेशनृपेश पुरेश बुधेश शुभेश गुणेश धनीश सदीश सुखीश महीश नृपेश श्रीनिवासको भजन गर॥१३०॥

सदा सौस्यमूर्ति सदा दानशील सदा नीतिधारी सदा बीररूप सदा शास्त्रको अध्ययन गर्ने परोपकारका निम्ति देह धारेका प्रजापालक ती श्रीनिवासलाई भज ॥१३१॥

बलबान् गणेश र कार्तिकेयले शिबको साम्ब र प्रद्युम्नले कृष्णको जयन्त र जयन्तीले इन्द्रको भीम-

सेन र अर्जुनले पाण्डुको तथा राम र लक्ष्मणले दशरथको जस्तो बली श्रीनिवास मल्ल र ज्योतिर्नरसिंह मल्ल दुवै भाइ राजाहरूले पिता त्यक्त राज्य राजा सिद्धिनरसिंह मल्लको सदा आनन्द बढाइ रहेछन्।।१३२ ।।

सुन्दर संसदमा एकै आसनमा बसेर सकल गुण गरिष्ठ श्रीयुक्त श्रीनिवास मल्ल र ज्योतिर्नृसिंह मल्ल दुवै भाइ राजा उस्तै गरी अतिशय शोभित छन् जस्तै गणेश र कार्तिकेय प्रद्युम्न र साम्ब, बलराम र कृष्ण, इन्द्र र उपेन्द्र, भीम र अर्जुन, राम र लक्ष्मण थिए ।।१३३।।

भव्याङ्ग, भवभूषण, भयहर, भूपाल, भव्यात्मक भव्याम, सुखभीषण, सुखभव, भूपाल भूतिप्रद विना वसु क्ष्मे भव्य जो भूपाल–चूडामणि छन् र भव्यबाट पनि भव्यै भएका श्रीनिवास प्रभु तपाईंहरूका शुभदायक हुन् ।।१३४।।

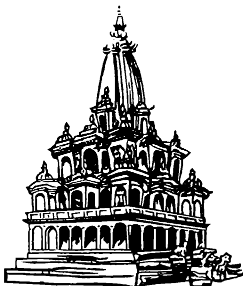
जो कौतुहल कर्मकान्त कर्मकाण्डकर्ता, मुक्तावली–लाई काखमा राखेका छन्, कान्तिलाई अतिक्रान्त गर्ने काय भएका, कमल जस्तो मुकुट भएका, करकङ्कणले अलङ्कृत भएका, कान्तिले कल्प जस्तो

कलेवर भएका सुन्दर कटक भएका कन्दर्पका कायको छवि जस्तो छवि भएका, श्रीनिवास प्रभुले तपाईं-हरूलाई कमनीय वर दिऊन् ।।१३५।।

प्रह्लादका दाँतको छवि भएका, प्रह्लाद असुरको उच्च वाञ्छित कार्य गर्ने, प्रल्हादको पूजा प्यारो मान्ने, प्रल्हादवस्त्रले सुन्दर भएका, देवराजलाई आनन्द दिने प्रल्हाददायक भूषणकङ्कणहरूले सुललित प्रल्हाद चित्त भएका प्रभु श्रीनिवासले प्रल्हादलाई धन दिऊन् ।।१३६।।

यति कुनु शर्माले रचेको कीर्तिपताका समाप्त भयो । ने. सवत् ७७२ चैत्रकृष्ण दशमी गुरूवारमा यो काव्य (ललितपुरका कीर्तिपताका) कुनु शर्माले बनाए ।।१३७।। शुभम्

—०—

ॐ नमो मत्स्येन्द्रनाथाय

कीर्तिपताका

यद्भक्त्या हरिधातृशक्रविबुधा देवारयश्चानिशम्
यत्पादाब्जनिषेवणादपगतं क्रूराति विघ्नारयः ॥
आराध्यार्णवमन्थने हरमुखा गच्छन्ति सिद्धिं शिवं
सोऽयं वो हि गजाननश्च दुरितं दूरिकरोतु प्रभुः॥१॥

युग्मम्

कैश्चिज्जनैगृहस्थानं पृष्टं पुर्याश्च सांप्रति
श्रीकुनू नामधेयोऽहं तद्वर्णयितुमारभे ॥२॥
प्रासादमठदेवानां प्रणाली कूपसद्मनाम्
नैपाल नामधेयैश्च रथ्यामण्डलवर्त्मनाम् ॥३॥
मम सदपि च श्रोत्रैः पेयं न निन्दति किं जनो
सुललितपदं पीयूषत्वं कवित्वमिदं न्वसत् ॥
न पिबति सुरोराहूच्छिष्टं सुधांशुरसं न किं
विगणयतु तद्दोषारूढं तनोमि तथाप्यहम् ॥४॥

अथ प्रथमं देशवर्णनम् ।

अस्ति श्री ललिताभिधाननगरी नेपालभूमण्डले
सोपग्रामनदीवनैः सुरगृहैः स्वर्गावतीर्णा इव ॥
भास्वन्ती परिवेष्टिकावरणकैः षड्विंशरथ्यादिभि-
र्मूर्तिर्भाति सतां स्वभावविधृतां षड्विंशतत्वैरिव ॥५॥

खालसीमा

खाता भ्यन्तरसंभवा हि तरवस्तत्प्रान्तरे भान्ति वै
नानाजन्तुनिवासकोटररवा व्याघोषितोद्घोषणा ॥
गोमायूरगशूकराखुखनितां प्राशक्तमृत्क्ष्मा भृशं
नानाकुञ्जविभूषितातिललिताः प्रोत्तुङ्गशाखोत्तमाः ॥६॥

खाल

मीनव्यालमहोल्लताः शिशुकशंबूकासकृलीलकै-
र्गौंघेयप्लवरक्तपाक्रिमिगणैर्वल्मीककूर्मादिभिः ॥
भाति श्रीपरिखा गभीरतिमिरं वैलोचनीवालयः
प्रोत्तुंगं द्रुलता पलाशनिनिडच्छायासमाच्छादिता ॥७॥

पतखाल

प्राकारस्य च किन्नु मोऽद्भुतकथां प्रोत्तुङ्गभृङ्गस्य वै
यद्भीत्या भ्रुगसंगति प्रतिहता भीमारदेणोद्धता ॥
अलोकशोन्मथनक्षमानगवरे प्युद्भूतताक्ष्येन्द्रिया
तत्संलंघ्यनिवेशितुं त्वकुशला चाभूदद्विषां का कथा ॥८॥

देशकाठ

प्राकारस्थितयुद्धतुङ्गवलभे राज्ञः कथां किं ब्रुमः
स्वाषाढोद्भवतुंगवारिदघयो रोदीत्समारुह्य वै ॥
मत्वा हेमशिलोच्चयस्त्वतिभृशं तच्छीर्षभृङ्गोत्तमं
वृष्टिछ्द्मकरैः प्रतापदहनज्वालाव्यसनज्यास्वरा ॥९॥

तध्वाका

श्रीमद्वगोपुरसुन्दरातिललितैः श्रीमत्कपाटोत्तमै-
र्येकेचित्सुकृताःप्रवेशनमिहावासाय कुर्व्वन्ति वै ॥
ये निःसारणमल्पपुण्यमनुजाः कुर्व्वन्ति पूर्द्वारतः
स्वर्द्वारैरिव यत् त्रिविष्टपयुषां संक्षीणवर्ध्दनसां ॥१०॥

प्रथमतो निगलतो लको वण्यते

वृत्तिनाय

श्रीयाम्ये दिशि किं वृ मोऽद्भुतकथां श्रीमत्पुरस्यैव वै
यत्रासौ प्रविराजते गणपतिर्गांगाधरातिप्रियः ॥
श्रीयुक् सिद्धिविशुद्धिसिद्धिफलदः सिद्धोत्सवश्रीप्रदः
सिद्धासाध्यसुविघ्नसाध्यवरदः साध्योत्सवानन्दयुः ॥११॥

खिमतो

यात्रासौ सुविराजतेऽद्रितनया श्रीराजराजेश्वरी
नानायोगवियोगयोगवरदा श्रीयोगिनीसेविता
ब्रह्मेशाच्युतशक्रबाह्निशमनश्रीदानिलापेश्वर
क्रव्यात्सेवितपादपद्मयुगलं सिद्धर्षिवेदाञ्चिता ॥१२॥
यस्याघ्राय पितामहादिविबुधा लीनावभूवुः क्रमा
छीदेव्यंगनमंभवस्य सुरभींजातिप्रसूनस्यहृतत् ।
पुष्पाग्रे गिरिशो हरिः कमलजो मूले च मध्ये हि तत्
यत्पत्रेष्वमराः प्रदीव्य.ते गृहे श्रीमत्कुनूशर्मणः ॥१३॥
यत्रासौ सुविराजते हि सततं श्रीमीननाथो भृशम्
नानाबुद्धगणैस्सशाक्यमुनिभिः सार्द्धं श्रवेर्वाञ्चितः ॥
श्रीप्रासादहिरण्यतुंगकलशभ्राजिष्णु कायोत्तमो
नानाकल्पविभूषितांगसकललोबन्धूकपुष्पछविः ॥१४॥
यत्रासौ रुरुचे सुवर्णपटलो मत्स्येन्द्रनाथेन वै
नानाकृत्तिमपुत्रिके स्त्रिपटलैर्गोपानसीभिस्समम्
द्वारद्वारदशातोरणाररयुतः श्रीमद्गवाक्षोज्वलो
भास्वत्स्वर्णशिलोच्चयोत्तमइव श्रीविष्णुना सानुमान ॥१५॥
तुङ्गघ्राणकपोलकर्णसुजटा विद्योत्तमातानतो
बन्धूकारुणं बन्धुरावरपुटो विस्तार्ण नेत्रत्रयः ॥

भास्वद्भानुविभावसुशुसितनुर्मत्स्येन्द्रनाथःप्रभु
र्भाति द्योपतिरन्तमौलिकिरणैर्विभ्राजपादाब्जकः ॥१६॥

यंति

यत्रासौ सह विख्यति प्रतिसमां मत्स्येन्द्रनाथा भृशम्
यत्राभिर्नटनैः प्रदीपललितैर्वाद्यं रथेन स्तवैः ॥
विख्योकैरवला सुविड्गजनयो हर्षैर्मिथः प्रेक्षणै
रुद्रो देवगणर्यथाविविवरे शृङ्गाटको भासते ॥१७॥

क्षेत्रपाल

आक्षेत्रोत्तमसुन्दरक्षितितले क्षात्रोत्सवानन्दकः
श्रीयक्षेश्वर शोवितांघ्रियुगलः क्षोणीश्वर क्षेमदः ॥
क्षाणक्षेमकरः क्षणद्वितिरवस्तीश्रासिचर्म्मोज्वलः
सुक्षौमांबरसुन्दरो विरुरुचे श्रीक्षेत्रपालो भृशम् ॥१८॥
सत्पीठः प्रविराजते सह गणै रुद्रध्वजो द्योतनो
नानास्य प्रमथा युधोद्यतकरैः शृङ्गाटकप्रोज्वलः ॥
दुर्द्धारोज्वलचत्वरः प्रति समां मत्स्येन्द्रनाथार्च्चितः
कालेपूजनसुन्दराभयकरः प्रोत्तं गवाञ्छाप्रदः ॥१९॥

तं निगल

सच्चासौ प्रविराजते हि सततं तंनिगलतो लाह्वयोः
नानामण्डपमण्डितातिललितैः श्रीमन्ति शान्तैस्समम् ॥
प्रासादैः कतकोज्वलैस्सुकलशैः कूपैः प्रणाल्युत्तमै
र्नानापीठसुमण्डितोवरजनै रथ्योज्वलारामकैः ॥२०॥

एषालंखु

सैषा लंखु इति क्षितौ हि सततं विख्यातनामा हि यः
श्रीप्रासादसभासु मण्डपगृहैर्नाद्यो ज्वलां कुट्टिमः ॥
श्रीमद्रुं रवनाथनाथगरुडैः शम्भूवलाधोक्षजै
स्सभ्यैर्हि प्रविराजते सुरगणैः स्वर्गो यथा निर्भरं ॥२१॥

वाहाललुखा

यस्यामाशु विराजते सहगणैः श्रीमान्त्रिणेशाह्वयः
श्रीप्रासादहिरण्यतुंगकलशप्रद्योतमानोभवः ॥
श्रीगेहैर्व्वलभी गवाक्षललितै स्तुंगप्रतोहारकैः
सा वाहाललुखा विभाति च यथा श्रीदालका सौधकैः ॥२२॥

थंवु

श्रीयज्ञः प्रविराजते वितरणैः विध्यूक्तकुण्डेभृंशम्
स्वाचार्यैर्हविषाच वेदनिपुणै स्वाध्यायमन्त्रोज्वलैः ।।
आतिथ्यार्चवरार्हणस्तुतिवरैर्द्रं भैन्धनैःपायसै
राज्याक्तज्वलनाग्निहेतिसुरवैर्व्वेदैः ऋतुर्वा विधेः ।।२३।।

यत्रासौ सुविराजते हि सततं गौरीशनारायणः
प्रासादेन सुवर्णतुङ्गकलशप्रद्योतमानेन वै ।।
नानाकृत्तिमपुत्रिकाङ्गघटन श्रीतोरणेनानिशं
हर्म्यैर्भूसुरभूषिते च रुरुचेवह्लिह्यइत्याह्वयः ।।२४।।

प्रासादैश्च विनायकेन सुमठैः कूपोत्तमैः सज्जनै
र्भूदेवैर्नरदेवपूज्यकृतिभिः श्रीसुध्युपाध्यायकैः ।।
श्रीनाद्यात्सवनन्दनैर्व्वरजनर्वेदप्रघोषैस्समम्
श्रीथम्वुस्त्वभिधानटोलललितो विद्योतते नित्यशः ।।२५।।

अयोस्त्रा युग्मम्

यत्रासौ प्रविराजते हि सततं श्रीसिद्धिलक्ष्मीश्वरी
प्रासादे वर कृतृमोज्वलतरे श्रीतोरणद्वारके ।।
श्रीजाम्बूनदसुन्दरोच्चकलशप्रद्योतमानेभृशम्
यात्राभिःप्रतिवर्षमुत्सुकजनैः स्थाल्योदनैर्न्तार्द्यकैः ।।२६।।

नाना मण्डपमण्डितांगनवरैर्वापीगृहोद्यानकैः
प्रासादैर्वरस्ताण्डवेश्वरगृहैर्भू देवदेवालयैः ॥
श्रीज्योत्स्नाचरटोलको विरुरुचे कूपोत्तमैस्तम्भकैः
सैषा हि त्वमरावती स्मुविशिखा स्वर्गावतार्णा इव ॥२७॥

गाडवाहाल युग्मम्

यत्रासौ प्रविराजते हि सततं शृङ्गाटके वैष्णवो
नाना मण्डपमण्डनोज्वलल्लूतरंरथ्योत्तमप्राङ्गणैः ॥
आन्तभ्युच्चसुनिर्मितस्थलवरे नाद्योत्सवे सुन्दरे
यात्राप्रेक्षणकौतुके प्रतिसमां मत्स्येन्द्रनाथेन वै ॥२८॥

यात्राभिः प्रविराजते त्वतितरां श्रीगाडवाहालको
नानागेहविशाल तुङ्गपटलैर्वातायनैस्तोरणैः
प्रासादैश्चमठैर्गवाक्षललितैः श्रीमण्डपरापणैः
कालेचैव यथालका बहुगुणैर्यक्षेश्वरानन्दनैः ॥२९॥

त्वनिह्म

श्रीयुक्तो ररुचे त्वनिह्म इति वैख्यातश्च सभ्यैः समं
नानाकृतमपुत्रिकोत्तम गृहैः रुद्रालयैर्मण्डपैः ॥
श्रीमन्मण्डपमण्डितेन सरसा प्रावोज्वलेनानिशं
देवीदेवगृहांगनोज्वलतरंभू देवदेवैर्भृशम् ॥३०॥

नन्दबहिलि

विस्तीर्णा विशिखा विभाति सततं तत्पूर्वदिग्भागतो
नानामण्डपमण्डितोज्वलतर रम्यैष्टिकाकुट्टिमैः ॥
श्रीमत्ताण्डववेदिकेन च समं गेहैः प्रणाल्युत्तमैः
श्रीव्योमावदताख्य वै विरुरुचे स्वर्गैकदेशोयथा ॥३१॥

दघलायु

यत्रासौ प्रविराजते वरजनैः श्रीदण्घलायोंऽगनः
प्रासादेन गवा मसुन्दरतरैर्विभ्राजितेनानिशम् ॥
दुर्गाया मठमण्डपोज्ज्वलगृहैस्तद्बहिर्देशस्थिते
र्नानादेशजवस्तुविक्रयबहुश्रीवीथिकाभिस्समम् ॥३२॥

यत्रासौ प्रविराजते सहगणैः श्रीशाक्यसिंहो मुनि
र्नाना कृत्रिमपुत्रिकोज्वलतरे श्रीसर्वतोभद्रके ॥
श्रीबुद्धप्रतिभातिसुन्दरसुरैः प्रासादतुंगोत्तमे
भास्वद्धातुविभूषणैर्विभवदः सत्वानुकंपोनिशम् ॥३३॥

एषाछे

श्रीतोली रुरुचे तदुत्तरदिशि श्रीमत्प्रणाल्युत्तमै
र्नानामण्डपवह्निगेहललिते रम्येष्टिकाकुट्टिमैः ॥
एषाछे त्विति नामधेयललितः सभ्योत्सवैस्सन्ततम् ।
श्रीवातायनसुन्दरातिललितैर्यक्षैः पुरी वालका ॥३४॥

कोमतियुःमम्

तत्पूर्व्वदिशि किं ब्रूमोऽद्भुतकथां कुम्भेश्वरो राजते
नाना कृत्तिमपुत्रिकोज्वलतरैर्गोपानशातोरणैः ॥
प्रासादैस्सुमठैर्गवाक्षललितद्वारोत्तमैर्मण्डपै
र्नानादेवनिकायसुन्दरतरैर्वाराणसीवामरैः ॥३५॥

श्रीलम्बोदरकार्तिकेयहरिभिश्चित्रैः प्रणाल्युत्तमै
र्देवीदेवसमूहभीषणगणैः प्राकाररथ्योत्तमैः ॥
श्रीआम्रकूनदघट्टनोच्चकलशैर्भव्येष्टिकाकुट्टिमै
गौरीकुण्डसरोवरामृतरसैरुद्यान पुष्पोज्वलैः ॥३६॥

तीर्थ

गौरीकुण्डसुतीर्थशीतलजलैः स्नात्वा पवित्रैश्च ये
संतर्प्यन्तिपितॄनृषीन्सूरयमान् गच्छन्ति नाकं मुदा ॥
आराध्याशु च यज्जलेन गिरीशं लब्धंच सिद्धैः शिवं
तद्वांछन्ति जलं सुराश्चमनुजाः स्नानाय वै किं पुनः ॥३७॥

पुषुडि

तद्वाप्याः खलु किं ब्रूमोद्भुतकथां वर्ष प्रति द्योतते
नाना केतुवितानचामरवरैर्वापी मुदा तज्जले ॥
क्रीडत्यद्भु तकौतुकैर्भुजबलैरुत्प्लुत्य जंघान्तराः
धृत्वा केचिदधोमुखेन शरलैः श्रीयादवाचार्कजाम् ॥३८॥

कोवाहाल

यत्रासौ प्रविराजते गिरिजया कर्कोटकेशस्सम्प्
प्रासादैर्वरकृत्तिमातिललितद्वारोत्तमैस्सज्जनैः ॥
नानामण्डपमण्डितेन सुमठैर्ह्लादिष्टिकाकुट्टिमैः
कोवाहाल इति प्रदीव्यति गृहैः ख्यातोऽलके वामरैः ॥३९॥

रुद्रोऽसौ सुविराजतेहि सततं चोमामहेशो भृशं
प्रासादोत्तमकोषसुन्दरतर श्रीमद्गणोद्योतनः
नाना कृत्तिमपुत्रिकोज्वलतरैर्गोपानसी तोरणैः
श्रीमन्मंण्डपमण्डितांगनवरैर्भव्येष्टिकाकुट्टिमैः ॥४०॥

सोथ ॥ भिलाक्ष ॥

श्रीनारायणसुन्दरो विरुरुचे प्रासादरम्योत्तमे
श्रीजाम्बूनवघट्टनप्रकलने गोपानसी प्रोज्वले ॥
नानामण्डपमण्डितांगनवरे यस्य प्रसादात्सुतान्
सूयन्ति प्रसभं स्त्रियोऽर्हनवरैः संप्रार्थ्य भावात्मकाः ॥४१॥

यत्रासौ सुविभासते हि सततं तधूपदिग्भागतः
श्रीबुद्धं रर्वालिगचित्रललितः प्रासादभित्युज्ज्वलैः ॥
नाना मण्डपगेहसुन्दरतरं गंभीरकूपेन वै
भैलाख्यः खलु नाम सुन्दरवरो विद्योतते निभरं ॥४२॥

यंपि ॥ ओवाहाल॥

श्रीबुद्धः प्रविराजते सहगणं रम्येष्टिकाकुट्टिमे
प्रोत्तुंगाचलश्रृङ्गसुन्दरवरो प्रद्योतमानोंगनैः ॥
नानानर्तकनर्तनं प्रतिसमं काले च यात्रोत्सवे
यंश्चाराधनवांछितार्थफलदः स्त्रीणां ततो ग्रामिनाम् ॥४३॥

ओवाहाल इति क्षितौ विरुरुचे ख्यातश्च रथ्योत्तमः
श्रीलंवोदरसुन्दरातितनुनोदीच्यांच तत्तोलतः ।
श्रीमन्मण्डपमण्डितांगनमठैः प्रासादगेहोत्तमैः
काले चोत्सवनर्तनातिललितैर्गीतैश्च रप्रेक्षणैः ॥४४॥

च्याश्च

श्रीच्याश्चोदि विराजते समर्मिति ख्यातश्च नैपालके
प्रासादैश्च मठैस्सुमण्डितगृहैर्दे वैः प्रणाल्युत्तमैः ॥
दुर्गायाः खर्लुकि व्रुमोऽद्रु तकथां तत्रस्थिता या मुदा
श्रीखड्ग न ययात्वदारितमुले प्रोतुङ्गदैत्यारयः ॥४५॥

प्रचण्डमुण्डघातिनी निशुम्भशुम्भखण्डिनी
सुचण्डमुण्डमालिनी सुखं विभाति चण्डिका ॥४६॥

खंपिछे

श्रीचित्रोद्भवभैरवो विरुरुचे ख्याते खंपिछे त्विति
नानाचित्रविचित्रचर्चितचयैः प्रोतुंगहर्म्योत्तमे ॥

श्रीमाटेश्वरकेशवैकरदने रम्येष्टिकाकुट्टिमै
रम्यासौ प्रविराजते हि सततं स्वर्गकखण्डं हि वा ।।४७।।

नेओत

श्रीशृङ्गाटकसुन्दरो विरुरुचे नेओत इत्याह्वयो
नानामण्डपमण्डितो वरजनैः प्रासादहर्म्यैस्समम् ।।
कासारोत्तमकूपनिम्नललितैरुद्यानपुष्पोत्तमैः
श्रीलंबोदरशंकरालयवरैः स्वर्गैकदेशो नु वा ।।४८।।

यलमुगुल

यत्रासौ प्रविराजते हि सततं रुद्रश्च देवैःसह
श्रीमन्मण्डपमण्डितैर्मठवरैरुद्यानकूपोत्तमैः ।।
श्रीमद्गेह वशालतुंगपटलैरन्यालयैः सज्जनै :
साकं वै यलमुग्गुलो विरुरुचे रम्येष्टिकाकुट्टिमैः ।।४९।।

यंछु, चलपोतः

श्रायंछुस्त्वभिधानटोलकवरो विद्योतते नित्यशो
नानाकुट्टिमवन्धनैर्गृहवरैः कूपैश्च शालोत्तमैः ।।
श्रीमन्मण्डपमण्डितांगनवरैः स्वर्गैकदेशो हि वा
प्रासादैः कनकोज्वलैस्सुपटलैर्द्वस्थितैः श्रीयुतैः ।।५०।।

यत्रासौ प्रविभासते हि सततं श्रीसिद्धिलंबोदरो
नाना देवनिकायसुंदरतरभूतः पिशाचैः सह ।।
प्रासादैः सुहिरण्यतुङ्गकलशैः श्रीतोरणैर्मण्डपैः
ख्यातःश्रीचलपोतनाम इति वै विद्योततेस्वर्हि वा ।।५१।।

दोपात

यत्रासौ वरमण्डपो विरुरुचे लंबोदरेणानिशम्
नाना कृत्तिमपुत्रिकोज्वलतरो गोपानसी सुन्दरः ।।

श्रीमत्कुट्टिमभूषितः सुपटलैः श्रीवह्निशालोत्तमः
श्रीबुद्धैःश्च वरेष्टिकांगनगृहैर्वोपातटोलाह्वयः ॥५२॥

भंगीर

यत्रासौ प्रविराजते हि सततं भृङ्गेश्वरी देवता
तस्यै केपि सतो वदन्ति पुरुषा श्रीसिद्धिलक्ष्मीति च ॥
श्रीमद्भैरवसंयुता च सगणैः प्रासादविद्योतनी
श्रीहर्म्यैः सकपोतकैर्विरुरुचे भंगीर इत्याह्वयः ॥५३॥

वघलाछे

यत्रासौ प्रविभासते हि सततं लंबोदरः सिद्धिदो
नाना मण्डपमण्डितानि ललितै रम्येष्टिकाकुट्टिमैः ॥
प्रासादैश्च हिरण्यतुङ्गकलशैर्विष्मीश्वरद्योतनैः
श्रीलोकेश्वर बुद्धदेवतनुना हर्म्यैश्च मन्द्योज्वलैः ॥५४॥

तत्पूर्वस्थितनृत्यनाथसगणैः कूपप्रणाल्युत्तमैः
श्रीरुद्रालयसुन्दरेण च समं सभ्यैश्च देवोत्तमैः ॥
नानाकृत्तिमपुत्रिकातिललितश्रीतोरणेनानिशं
भाति श्रीवघलाछ] टोलक इति स्वर्गैकदेशो हि वा ॥५५॥

नाग्ल

वारुण्यां विशि किं व्रुमोऽद्भुतकथां तत्तोलकस्यालये
यत्रासौ रुरुचे षडाननसुरः प्रासादविद्योतनः ॥
नानाकृत्तिमपुत्रिकोज्वलतरैर्गोपानसी तोरणैः
श्रीमन्मण्डपमण्डितप्रविशिखा भव्येष्टिकाकुट्टिमैः ॥५६॥

प्रासादैश्च हिरण्यतुङ्गकलशैः प्रोतुङ्गसालोत्तमैः
र्नामादेवविभूषितैः सुललितैः स्वर्णप्रणाल्युत्तमैः ॥

हेमोत्तु ंगशिलोच्चयामरनदीधाराप्रपातैरिव
स्वच्छांबुच्छविनिर्म्मलीकृतशिवा पुत्राननैः शितलैः ।।५७।।]
वाराहो रुरुचे भृशं सहगणैः श्रृङ्गाटकद्यातनो
यात्राभिः पुरुषावलावलजनोत्सुक्ये क्षणैर्दीपकैः ।।
विठ्ठोकैश्च मिथश्च खिङ्गरमणी संक्रीडनैः प्रेक्षणैः
श्रीमत्स्येन्द्रपते रथेन नुतिभिर्वर्षं प्रतिद्योतनैः ।।५८।।
नृत्यस्थानवरेष्टिकासुललितो विद्योतते नर्तनै
र्बौद्धैः शाक्यमुनिप्रसन्नहृदयैः श्रीशाक्यसिंहस्तथा ।।
श्रीमन्नोगलटोलकश्च विविधैः सभ्र्यद्विजैर्मन्त्रिभिः
श्रीमद्वासबराज्यखण्ड इवरे स्वर्गावत्तोर्णा भुवि ।।५९।।

सतिग्ल युग्मं

यत्रासौ प्रविराजते हि सततं श्रीनर्त्तकेशो भृशं
प्रासादैश्च हिरण्यतुंगकलशैर्गोपानसी शोभितैः ॥
श्रीमत्कृत्तिमपुत्रिकोज्वलमठैहर्म्यः प्रणाल्युत्तमैः
कालेनर्तनवीक्षणप्रियकरैः खिङ्गैश्च वेश्यागणैः ।।६०।।
यत्रासौ रुरुचे हि वाञ्छितकरो लंबोदरः सुन्दरः
संसारास्थिरनाशको हरगणैः श्रृङ्गाटकस्थानगः ।।
नानामण्डपमण्डितांगनवरः पैशाचदेवोज्वलो
भाति श्रीयुतटोलकः सतिगलो याहेश्वरी पूरिव ।।६१।।

थंपात

श्रीरुद्रो हि विराजते च सगणो लंबोदरेण ह्यसौ
श्रीमद्देवनिकायकायललितः कूपप्रणाल्युत्तमैः ।।
श्रामच्छाक्यमुनिप्रमाणनिपुणैर्बौद्धैश्च यत्रानिशम्
थंपातस्त्विति भाति टालकवरः स्वमकदेशो हि वा ।।६२।।

श्रीकुंबोहाल

श्रीवुद्ध नियमैश्च दीव्यति समं श्रीसत्यवादी मुनिः
प्रासादेऽमरघट्टनातिललिते प्रोतुंगश्रृङ्गोत्तमे ॥
श्रीजंबूनवघट्टनप्रकलशै द्वारैश्च देवोज्वलै
र्भास्वत्भानुविभूषणोज्वलतनूर्मेरौ हरिर्वामरैः ॥६३॥

चाक बहाल

कौमारी प्रविभासते सहगण यंत्र त्रिमार्गोत्तमे
वैष्णव्या सह कोलतुण्डवदनी ब्राह्मीन्द्रभार्यादिभिः ॥
चामुण्डा नरसिंहयोषिदघहा माहेश्वरीभिर्भृशं
सोयं भाति च नाकखंड इव वै श्री चाक वाहालकः ॥६४॥

ल्हाग्ल युग्मं

यत्रासौ सह राजते गिरिजया तण्डेश्वरः श्रीयुतः
श्रीमत्कुट्टिमसुन्दरांगनवरं र्त्वौद्धालयेनानिशं ॥
कौमारी निकटातिसुन्दरतरः श्रीमण्डपद्योतनैः
सभ्यैः शारविशालनीतिनिपुणैः स्वच्छाम्बुकूपोत्तमैः ॥६५॥

श्री श्रृङ्गाटक देवभूतपगणै गहै गवाक्षोत्तमैः
श्रीमन्मण्डपमण्डितांगनवरः संपूर्ण वस्त्वापनैः ॥
कालेहाटकनिर्मितातिललित श्रीदेवतावीक्षणैः
श्रीमत्ल्हागलटोलको विरुरुचे स्वर्गावतीर्णा इव ॥६६॥

हतिग्ल

यत्रासौ प्रविराजते भगवती चण्डी प्रचण्डानना
चन्द्राह्लादनचण्डरश्मिललिता चण्डप्रचंडाक्षिणा ॥
चण्डप्रेक्षणचण्डदैत्यदलना चण्डासिवर्मोज्वला
चामुण्डाविकचंडिकासुवरदा चण्डप्रचंडायुधा ॥६७॥

हेलम्बेन गृहोत्तमेन च समं यत्र त्रिमार्गोत्तमे
श्रीनारायणविग्रहोर्णवजयाब्राह्मणा च विद्योतते ।।
श्रीमत्कृत्तिमपुत्रिकोज्वलतर प्रासादमध्योज्वलः
सोऽयं भाति च टोलको हृतिगलः स्वर्गकदेशश्च वा ।।६८।।

तवदेवल

यत्रासौ गरुडासनः सह गणैर्विद्योतते नित्यशः
प्रासादैः सुहिरण्यतुङ्गकलशै र्नानामरस्थापिनैः ।।
श्री प्रोत्तुङ्गहिरण्यपर्वतसमप्रासादमध्येस्थितः
नानाकृत्तिमपुत्रिकोज्वलतरै द्वारर्स्यसिंहोत्तमैः ।।६९।।

हतपातल

यत्रादः प्रविराजते हि सततं शृङ्गाटकप्रस्तर
श्चत्वारायण सर्वसुन्दरतरैर्वदैर्विघाता इव ।।
श्रीमन्मण्डपमण्डिताङ्गनवरैः प्रासाद विद्योतनै
र्भाति श्रीहतपाटलाख्य इति वै चत्वारवर्गो हि वा ।।७०।।

मूलचूक

कौवेर्य्यां दिशि किं सुमोऽद्भुतकथां तत्प्रस्तरस्यैव वै
श्रीदेवी प्रविराजते सह गणैः श्रीसर्वतोभद्रके ।।
नाना मण्डनमण्डितातिललिता विभ्राजिता भूषण :
श्री मत्कृत्तिमपुत्रिकोज्वलतर प्रासादमध्योज्ज्वला ।।७१।।

नृसिंह

श्रीयुक्तो नरसिंहमूर्तिरिति वै विद्योतते नित्यशः
श्रीयुक्ताज्जु नतुङ्गपञ्चशिखरप्रासादमध्येस्थितः ।।
नानाशास्त्रभुजोचितायुधधर श्चोद्भीष्मवन्तोज्ज्वलः
श्रीमत्कृत्तिमपुत्रिकोज्वलमठैः सार्द्धं श्च सिंहानुगै ।।७२।।

विष्नु युग्मं

प्रासादोत्तमसुन्दरातिललिते गोपानसी कृत्तिम
गीर्वाणप्रतिमा गवाक्षललित श्रीतोरणद्योतने ।।
श्रीजाम्बुनदकेतुतुंग कलशे सिंहोत्तमद्वारके
नाना कृत्तिमपुत्रिकप्र तिनिर्धि प्रोत्तुंगकौतूहले ।।७३।।

श्री विस्नुः प्रविराजते हि सततं तत्रावतारोत्तमैः
श्री संकर्षणविश्वकेतुमदनैरन्यैश्च देवैः समं ।।
श्री शंखाक्षगवारथाङ्गमुशल श्रीश्रीलवाणासन
श्रीवाणासिसुचर्म्मसुन्दरतरंवैंकुण्ठ लोको हि वा ।।७४।।

गोपीनाथः युग्मं,

प्रासाद्यो हि विराजते सुशिखरैः प्रोत्तुङ्गशीर्षोत्तमः
श्री जाम्वुनदसुन्दरोज्वलतरैर्म्मेरुश्च शृङ्गै रिव ।।
नानाकृत्तिमपुत्रिकोत्तमतरं निर्ह्लादघण्टोत्तमैः
श्रीतार्क्ष्येनदशावतारतनुभिः सार्द्धं श्च पारावरैः ।।७५।।

हेमाद्रिः प्रवदन्ति केचन जनाःसौन्दर्य्यशोभागुणैः
कैलाशोऽयमिति प्रतुङ्गशिखरो नीहारशैलोत्तमः ।।
वैकुण्ठस्त्रिविधोत्तमस्त्विति बुधा गोपाश्वरः सुन्दर
स्तत् प्रासादकुटे विभाति सुगणैर्मेरौ हरिश्चेव वै ।।७६।।

विश्वनाथ

प्रासादे हि विराजते सह गणैः श्री विश्वनाथः प्रभु
र्नानाकृत्तिमपुत्रिकोज्वलघरे गोपानसी सुंदरे ।।
श्री जाम्बूनदघट्टनप्रकलशे श्रीमद्गवाक्षोत्तमे
श्रीद्वारद्विपशोभितेऽङ्गनवरे रम्येष्टिकाकुट्टिमे ।।७७।।

मनिकुमार

येनोतुंगवलोद्धता सुरपति प्रध्वंसितस्तारको
येनाजौ च सुरासुरातिभयदे-दैत्याश्च चूर्णीकृताः॥
रुद्रोद्भूतकुमारमारसदृशः कौसुम्भरागप्रभः
प्रासादे प्रविराजते मणिकुंमारोसौ मयूरासनः ॥७८॥

भीमसेन:

येनोतुंगवलोद्धतेन च मिथःपिण्डीकृतः कीचको
येन क्रोधसमाश्रितेन सकलाः चूर्णीकृताःकौरवाः ॥
सोऽयंभाति गदाधरः सहगणैः श्रीभीमसेनो वली
कालोदण्डधरोतिभीषणतनुर्लोकोत्तरे वै यथा ॥७९॥

संप्राप्न्वन्ति वणिग्जनाश्च कृपया यस्याशुलाभात् सुखं
योदुःशासनकायराजिततनु र्वज्रांगसन्नद्धकः ॥
नाना कृत्तिमवस्तुजातिरचिते जन्तुक्षतासृक्युते
प्रासादे प्रविभासते सहगणैः श्री भीमसेनस्त्वसौ ॥८०॥

कोपेश्वरः

येन क्रोधविलोकनाग्निशिखया भस्मीकृतो दर्प्पक
स्तैलोकोप्यतिसुन्दरो रतिपतिस्त्रैलोक्यविजृम्भकः ॥
भस्मक्रोधविसृज्य माननिनदश्चाकर्णवाणोद्धृतः
सोऽयं चैकतरो हि कोपविधृतः कोपेश्वरो भासते ॥८१॥

मणि गणेश

श्रीमन्मंगलदायको मणिधरो मानापमानोतरे
मान्योमान्यमनीपिमङ्गल करैर्मान्यप्रदो मङ्गलः ॥
श्रीमन्मंगल मोक्षदायकतनु र्लडडुकहस्तोज्वलः
श्रीमत्वासन सुन्दरो मणिगलो लंबोदरे भासते ॥८२॥

सिथम्

श्रीमत्कृत्तिमपुत्रिकोज्वलमठो वर्षं प्रतिद्योतते
नानारंगसुरंगरंजितचय प्राग्रन्थनद्योतनैः।।
विद्योतप्रतिमामरैर्मधुमलप्रानिर्मितैः स्वर्गत
स्तत्रागत्य विभाति शक्र इव वै सार्द्धं गणैर्दिग्गजैः ।।८३।।

मडिछे

यां ध्यायंतिहृदब्जमध्यलसिते देवासुरा मानुषाः
सिद्धा गुह्यक किंनरा मुनिगणा यक्षोरगा राक्षसाः ।।
श्रीदुर्गोत्सवनंदिता प्रतिदिवैर्बधंञ्च नीराजनैः
सादेवी प्रविराजते सहगणैः स्वर्गावतीर्णा इव ।८४।।

मणि प्रणाली

श्रीमत्स्वर्णं सुनिर्म्मितातिललिता श्रीयुक्प्रणाल्युत्तमा
नानाकृत्तिमविम्वसुंदरतरा विद्योततेऽहर्निशम् ।।
श्रीहेमालयसंभवा त्रिपथगा स्वच्छाम्बुधारा इव
यस्याम्बुप्रसभं प्रपाश्य नृकुलाः दुःखान् जहुस्तापजान् ।।८५।।

मणिमंडपः

श्रीयुक्तो मणिमंडपो विरुरुचे श्रीमत् गवाक्षोज्ज्वलो
नानाकृत्तिमपुत्रिकोत्तमधरैर्गोपानसी सुंदरैः ।।
श्रीमन्नर्तनवेदिकाद्वगतवरैः काले च काले भृशं
माद्यप्रेक्षणलोकसुंदरतरैः श्रीनर्तकाद्योतनः ।।८६।।

मणिगल

प्रासादैश्चहिरण्यतुंगकलशैर्गोपानसी तोरणैः
नानाकृत्तिमपुत्रिकातिललितैर्वातायनैःप्रोज्ज्वलैः ।।
श्रीमन्मंडपमंडितांगनवरैरम्येष्टिकाकुट्टिमैः
सत्यैश्च प्रविराजते मणिगलो देवैर्वृ वापूरिव ।।८७।।

मणिनाग

प्रासादेमणिनागनामसुतनुर्विद्योतते नित्यशो
नानानागविराजमानसुमणिप्रह्लाददेहोत्तमः ।।
श्रीमन् नागपवासुकी ननु यथा पार्श्व छनागाननैः
श्रीनारायणपूर्व्वजांश इव चानन्त तले द्योतन ।।८८।।

मणिकेशव युग्मं

श्रीयुक्तो मणिकेशवो विरुरुचे श्रीसर्व्वतोभद्रक
नानाकृत्तिमपुत्रिकातिलल्लितैर्वातायनःसु दरैः
नानाचित्रविचित्रचर्चिचतचये चार्विष्टिकाकुट्टिमे
श्रीमद्रङ्ग सुरंग रञ्जितकुटे पारावता रावके ।।८९।।

मान्यो मङ्गलकारको मुनिगणैर्मानापमानेतरो
मालाराजितविग्रहो मणिगणैर्भ्राजिष्णु चूडामणिः ।।
शंखांभोरुहचारु चक्रसुगदा विद्योतपाणिर्भ शं
श्रीमत्कौस्तुभकौमुदी प्रमुखमाप्रद्योतवक्षस्थलः ।।९०।।

न्हुलदेवलः युग्मं

तद्याम्ये विशि किं ब्रू मोऽद्भु तकथां देव्यालयस्यानिशं
हेमाद्रिश्च वदन्ति केचन इति श्रीब्रह्मलोकं नराः ।।
लोकालोक इति त्रिकूट इति वै श्रीविष्णुलोकस्त्वयं
कैलाशोयमिति त्रिलोकजननी प्रासादरत्नः सतः ।।९१।।

तत्प्रासादवरे विभाति गिरिजा प्रोतुंगकूटोत्तमे
श्रीमत्कृत्रिमयोगिनी गणवरेर्गोपानसी सुंदरे ।।
श्रीवातयन तोरणातिलल्लिते जाम्बूनदच्छादने
नीलग्रीवसुकुट्टिमोज्वलतरे रम्येष्टिका बन्दरे ।।९२।।

सा देवी प्रविराजते प्रतिसमां दुर्गोत्सवैर्विस्मये
श्चर्म्मःखड्गवरं रजाविमहिषप्रच्छेदनैर्म्मस्तकैः ।।
लोकप्रेक्षणसुंदरैश्च वहनाद्यध्वानभी मानुषैः
श्रीनीराजनदीपपंक्तिललितैः स्वर्गावतीर्णा इव ।।६३।।

उद्यान

उद्यानं प्रविराजे त्वतितरां पुष्पप्रफुल्लं भृशं
मंदारोद्रकुरुंटकैः सहचरी बंधूकजाम्पकैजैः ।।
धूर्तैश्च पकयूथिकासुबकुलैः शेफालिका पुण्ड्रकैः
निर्गुण्डी करवीरकुंडगणिकाश्रीकेतकीभिःसमं ।।६४।।

पुषुल

उद्यानस्थसरो विभाति कमलैः स्वर्णारविंदोज्ज्वला
नानापुष्पतटातिसुंदरतरैः स्वच्छाम्बुमीनोत्तमैः ।।
ग्रावप्रान्तरनिर्म्मितातिललिता श्रीमत् प्रणाल्युत्तमा
नानापक्षिसमाकुलोज्वलतटा मानस्सरो वा गिरौ ।।६५।।

नाटेश्वरोद्यानम्

उद्याने प्रविभासते सहगणैः श्रीनृत्यनाथो भृशं
नानाकृत्तिमपुत्रिकोज्वलतरः श्रीमंडपद्योतनः ।।
नानापुष्पप्रफुल्लसुंदरतरे दाडिवरम्भोन्तमे
नारङ्गोत्तमबीजपूरकफले शार्दूलसिंहद्विपे ।।६६।।

तवकेव

यत्र श्रीपुरुषोत्तमो हि सुतनुर्विद्योतते नित्यदा
श्चत्वारापघनाति सुंदरतरः पद्मात्मको जृम्भकः ।।
श्रीशंखाक्षसुदर्शनैस्सह गदा शीलासिचर्मोज्ज्वलैः
श्रीदाणासनबाणभीष्ममुशलैर्मृत्युंजयास्यैर्भृशम् ।।६७।।

कूपोऽसौ प्रविराजते हि सततं पाषाणनेम्युत्तमः
स्वच्छाम्बूद्भवसुंदरोह्यतितरां गंभीरभोमोदकः ॥
यस्यापं समुपास्यवैबहुतृषाः शीतं तृषार्तं अहु
स्तुङ्गाद्यं सुरनिम्नगामिवजलं पंकातपान्सा यथा ॥९८॥
गोपीशः प्रविराजते हि सततं तार्क्ष्येण सार्द्धं भृशं
वंधुकारुणबन्धुराधरपुटप्रालम्बवंशोत्तमः ॥
श्रीमद् वेष्टनकंचुकोत्तमतनुः पद्मेक्षणः सुंदरः
केयूराङ्गुलिपारिहार्य्यमणिभिर्हारैश्च विभ्राजितः ॥९९॥

चुक

श्रीदातायनपुष्करैर्विरुरुचे तत्सर्वतोभद्रको
नानारङ्गसुरङ्गरञ्जितचयप्रालेलनावासकः ॥
श्रीमत्कृत्तिमपुत्रिकोज्वलतर रागारसारोन्तमैः
रामालोचनपुष्पलिट् सुललितैः शक्रालयो वा शुभैः ॥१००॥

सभा युग्मं

आस्थानं प्रविराजते हि सततं चत्वारवर्णोत्तमै
र्द्धीमन्मन्त्रिगणैश्च पंडितजनैरान्वीक्षिकीधारणैः ॥
नानादेशजमानुषैर्बहुगुणैः पार्श्वस्थितैः सैवकै
र्नानायाचकवन्दिभिर्वरजनैस्सद्भिश्च सार्द्धं भृशम् ॥१०१॥
श्रीवेदध्वनिभि पदार्थललित श्लोकैर्गुणैर्द्धीमता
संग्राण्णीतिविचारणैश्च विविधैर्मन्त्रोज्वलैर्मन्त्रिभिः ॥
नानारंगसुरंगरञ्जितवर क्षौमासनैश्चामरं
र्वन्दीस्तोत्रवरैश्च गीतसुरवैर्दवैःसुधर्म्मा इव ॥१०२॥

श्रीराजा

श्रीयुक् तत्रनिवास मल्लनृपति विद्योतते मन्त्रिभि
र्नानाशास्त्रयुधो विलान्वितनरैःप्रोद्धू मधाग्रहैः ॥

विप्रं र्वेदपरायणैः परविदै र्वेदान्तपारङ्गतैः
प्राज्ञैर्न्नाटककाव्यकोविदनिपुणैर्व्याकर्णशास्त्रान्वितैः ॥१०३॥

देवानाञ्च सुरद्विषामयुयमाद्रीनां नराणां सतां
सिद्धानां मुनिमौनिनां ग्रहगणप्रोतुं गविंतात्मनां ॥
श्रीमन् मानसपंकजे च सुतरां विद्योतते श्रीपति
र्गोष्ठ्यां भाति तथैव मंत्रिसगणैः श्रीमन्निवासप्रभुः ॥१०४॥

वन्धूकारुणवन्धुराधरपुटः पंकेरुहश्रीमुखः
फुल्लेन्दीवरलोचनःपिकरवोद्भूतत्रिलेखागलः ॥
यश्चाजानुभुजद्वयःसुचरमःश्रीमन्निवासप्रभु
र्भूपालेन्द्रसुवन्दितांघ्रियुगलो विद्योतते संसदि ॥१०५॥

संपूर्णेन्दुसमाननोऽमृतवचो विस्तारनेत्रोज्वलः
सुग्रीवश्चरमातिसुंदरतनुर्विस्तीर्णवक्षस्थलः ॥
शत्रूद्धूतंकखङ्गलग्नसुभुजो गंभीरवाणीरवो
भूपालेन्द्रकिरीटनम्रचरणः श्रीमन्निवासप्रभुः ॥१०६॥

प्रह्लादश्च सुरद्विषां क्रतुभुजां शक्रो नराणां बुधो
यक्षानाञ्च धनाधिपश्चफणिनां श्रीवासुकी भासते ॥
श्रीव्यासःसुतपस्विनां शशधरः श्रीतारकानां यथा
मार्तण्डोग्रहजन्मिनां सदसि वै श्रीमन्निवासप्रभुः ॥१०७॥

श्रीमन्नामसुनामसंश्रवणकैःपूतोत्तमश्रोत्रकः
श्रीनारायणपादुकाब्जमकरं दापीतलोलालिनः ॥
श्रीमृत्युञ्जयपूजनप्रयतक श्रीहस्तपद्मद्वयो
ब्रह्मानंदसुचिंतनप्रयतनःश्रीमन्निवासप्रभुः ॥१०८॥

श्रीराज्येन शचीपतिश्च बहुनः संतापकैर्द्युम्नराट्
न्यायैः पुण्यजनो बलैर्बहुगुणैःपाशीवशात्याद्यकैः ।

वायुस्तुङ्गवलैर्निरन्तरगतिः श्रीयक्षराट् भक्तिभिः
श्रीभूतेश इवैश्वरैश्च रुरुचे श्रीमन्निवासप्रभुः ॥१०६॥
सूर्यः प्रतापेन निशापतिर्वै
चाह्लादनेनेवधनैः कुबेरः ॥
कुबेरःशक्रश्च देवैश्च शुचिसुतापैं
विद्योतते रूपनिवासमल्लः ॥११०॥
विद्योद्योतकलेवरःपिकरवःसत्प्राज्ञजिह्वोज्ज्वलः
श्रीदानोज्वलपाणिपद्मललितः कारुण्यपूर्णेक्षणः ॥
शच्छास्त्रश्रवणोज्वलश्रुतिवरश्चारातिमंथांचले
भाति व्रह्मसवुज्वलःसमितिके श्रीमन्निवासप्रभुः ॥१११॥
युद्धापांपतिवार्त्र रारिवलने मल्लोऽभवत्स्वैर्बलै
र्भूपालेन्द्र किरीटरत्नकिरणैर्नमध्यपादद्वयः ॥
शक्स्यात्मोदयषड्गुणोर्जितनयः श्रीमन्निवासप्रभुः
षड्गुण्याशनिमंत्रनीतिनिपुणैर्जिष्णुश्चनाके यथा ॥११२॥
श्रीमत्सिद्धिनृसिंह मल्लनृपतेर्दानैश्च नानाविधैः
संतानव्रहिरण्यगोधरणिभिः शंक्रोपि शंकायते ॥
भानोर्भानुभिरम्वुसंततिरिव न्यायैश्चचारैःक्षणै
शुद्धान्त प्रकृतिप्रतापवहनैः संवह्यते शत्रवः ॥११३॥
विप्राणां सुरभिर्नृणां सुरतरू सीमन्तिनीनां स्मरः
शत्रूणां यमुनानुजो नु सुहृदामानन्दमूर्तिर्नृपः ॥
दुष्टानामनुशासको नरवरो भूपालचूडामणि
र्भूतानामिव केशव शरणदः सर्वस्वरूपोऽभवत् ॥११४॥
श्रीपृथ्वीश निवासमल्लसरभीं विप्राः स्वकीयं गुणं
वत्संकृत्य तदाश्रितोऽपिवुदुहु र्म्मर्त्याश्च वैदेशिनः ॥

क्षेत्रं गेहवसुहिरण्यरजतौ वासांसि रत्नानि वै
देवागाश्च यथा हि पूर्वसमये हेमाद्रिवत्संमुदा ॥११५॥
भाति क्ष्मेश निवासनल्लसत्तनुर्ज्योतिर्नृसिंहेन वै
विद्योद्योत कलेवरेण च समं श्रीमत्सभासुंदरे ॥
श्रीयुक्तो मघवानुपेंद्रतनुना भीमोऽर्जुनेनानिशं
रामःश्रीपुरुषोत्तमेन च यथा रामश्च सौमित्रिणा ॥११६॥

श्रीयुक्तस्य निवास मल्लनृपतेर्दक्षे क्षणेन द्रुतं
क्रोधोपाधि विलोकनेन सततं प्रोद्वूयते शत्रवः ॥
हर्षोपाधि सुदर्शनेन ललनाः संमोहिता हृत्स्पृशा
कारुण्येक्षण भानुना विदलितो निःस्वान्धकारः सताम् ॥११७॥

श्रीयुक्तस्य निवासमल्लनृपतेर्वामेक्षणेनाशुच
प्रोतुंगारित्रलान्ववायसकलाः पैशून्यदभोद्धताः ॥
वामावर्ण्यकतुंगतापविसहा दारिद्र्यपीडासतां
कर्पासोच्चयराशितुंगद्दवश्वैश्वुद्राग्निनादारितत् ॥११८॥

अतिसुललितवक्त्रो मौक्तिकोद्योतकर्णो
हिमगिरिरुचिदन्तो लोहितो यो धरोष्ठः ॥
नलिनदलसुनेत्रो द्योतते कांतचूडो
वरसदसि बहुत्वै श्रीनिवासाचलाभुक् ॥११९॥

प्राजानन्दकरोग्रमानसतनुः श्रीमन्निवासप्रभु
र्यः संमोहित, सुंदरीगणवरो विद्योतते संसदि ॥
सप्राणेन्द्रियबुद्धिचित्तसकलानस्त्रीणां भृशं क्षोभति
श्रीहास्येक्षणगीतरागसुगुणैर्गंधर्वगानप्रियः ॥१२०॥

यंदृष्ट्वा च तिरोहितो मनसिजो गाद्यापि वै संभवे
त्रैलोक्याधिकसुंदरो वरगुणात्त्यक्तःचलोकं भृशं ॥

लक्ष्मीस्तद्भवने चचार ललना मत्वेभ्यजश्च वसा
गोष्ठेऽयं प्रविभाति सुंदरगुणैः श्रीमन्निवासप्रभुः ॥१२१॥
यं दृष्ट्वा हि तिरोहितो मनसिजो नाद्यापि वै संभवे
च्छ्रीयुक्तश्च श्रीनिवासमल्लनृपतिर्मत्वेतिरु द्रोभ्रमात् ॥
दिग्पालाश्च तिरोहिताः क्रतुवरोन्मन्छं भयात्स्मृत्य वै
सोऽयं भाति विभावसुश्च सदृशं सौंदर्यतेजोगुणान् ॥१२२॥

नृपं

लक्ष्मी कृत्यतदेकतस्तुलयति स्रष्टा तुलायां स्मरं
श्रीयुक्तत्र निवासमल्लनृपतिः सौंदर्यतेजोगुणान् ॥
यूनां चेतसि मन्मथो विशति तं चानङ्गभावात्ततः
स्वर्गो दिक्पतयो वृषात्वपि तथा दृष्ट्वा दिशान् विक्षु तत् ॥१२३॥

हेतो भूजंगप्रयात

असारे च संसारसारान्धतीबे
लभेद्येन दुःखं सुखं चातिकष्टम् ॥
प्रजालोक सर्वस्तदु द्धारणार्थम्
समुद्भूतकायःप्रभुःश्रीनिबासः॥१२४॥
अतो लोकनाथं महाबुद्धिधारं
महापुण्यकायं महाबेषरूपं
महामण्डनैर्भ्राजितं सर्वगात्रं
भज श्रीनृपेशं प्रभुं श्रीनिबासं ॥१२५॥
महामत्यसेव्यं महाशूरसैन्यं
महासैन्ययुक्तं महाशस्त्रधारं
महाभूतिकायं महायुद्धशूरं ॥
भज श्री नृपेशं प्रभुं श्रीनिवासम् ॥१२६॥
कपालीशनाथं त्वनाथस्य नाथं
सदा दीननाथं महाबाननाथं

महाभूपनाथं महामंत्रिनाथं
सदालोकनाथं भजश्रीनृपेशं ॥१२७॥
दरिद्रान् दलन्तं द्विजातीनभरन्तं
सुधर्म्मे दिशंतं सुनीतिधरन्तं ॥
सुराज्यंकरन्तं विपक्षंहरन्तं
सुविद्यांपरंतं भजश्रीनृपेशं प्रभुं श्रीनिवासम् ॥१२८॥
विराट्स्वरूपं विचारे निपूणं
सुराजौसुभीमं पिनाकीस्वरूपम् ॥
नृपानांकिरीटैः प्रवन्दांघ्रियुग्मं
प्रजानां प्रनम्वं भजश्रीनृपेशम् प्रभुं श्रीनिवासम् ॥१२९॥
प्रजेशं नरेशं नृपेशं पुरेशं
बुधेशं शुभेशं गुणेशं ॥
धनीशं सवीशंसुखीशं महीशं
भजश्रीनृपेशं प्रभुं श्रीनिवासम् ॥१३०॥
सदा सौम्यमूर्तिं सदादानशीलं
सदानीतिधारं सदावीररूपं ॥
सदाशास्त्रधेयं परोद्धृतवेहं
प्रजापालकंतं भजश्रीनृपेंद्रंप्रभुं श्रीनिवासम् ॥१३१॥
भूपालौ च पितुर्म्मुदं वितनुतः श्रीमन्नृसिंहप्रभोः
श्रीलम्बोदर कार्तिकेयवलिनौ शंभोरिवालंसदा ॥
श्रीकृष्णस्यच सांवदर्प्यकवरौ जिष्णोर्जयन्तौ यथा
श्रीपांडोर्वरभीमसेन विजयौ तातस्यवं लक्ष्मणौ ॥१३२॥
भातः संसदि सुंवरे वहुगुणैश्चंकासनस्थौयदा
श्रीयुक्तौ हि निवास मल्लनृपति ज्योतिर्नृसिंहौभृशम् ॥

श्रीलम्बोदरकार्तिकेयसुतनु प्रद्युम्न सांबाविव
रामेन्द्रावरजाविवेन्द्रमधुहौ भीमार्जुनौ लक्ष्मणौ ॥१३३॥
भव्याङ्गो भवभूषणो भयहरो भूपाल भव्यात्मको
भव्याभः सविभीषणः सुविभवो भूपालभूतिप्रदः ॥
भव्यो भाति विभावसुश्च इव यो भूपालचूडामणि
र्भव्योद्भूततनुर्ददातु सुशुभं वः श्रीनिवासप्रभुः ॥१३४॥
यो कौतुहलकर्म्मकाण्डसुकरो मुक्तावलीक्रोडकः
कान्ति क्रान्तित कायकंजमुकुटः श्रीकंकणालंकृतः ॥
कान्त्याकल्पकलेवरः सकटकः कन्दर्प्पकायच्छवि
र्दयाद्वः कमनीय कांक्षितवरं श्रीयुङ निवासप्रभुः ॥१३५॥
प्रल्हादाय धनोददातु कुशलं प्रल्हाददन्तच्छविः
प्रल्हादा सुरतुं गवांछितकरप्रल्हादपूजाप्रियः ॥
प्रल्हादांशुकसुन्दरः सुरवरः प्रल्हादचर्चोज्ज्वलः
प्रल्हादाभरणाङ्गदैः सललितः प्रल्हादचेतः प्रभुः ॥१३६॥

इतिश्रीकुनुशर्म्मणाविरचिता कीर्तिपताका समाप्ता

नयनमुनिसशैलैरंकितातीतसंख्ये
सुललिततमधुमासे कृष्णपक्षेऽतिरम्ये ॥
पितृपतितिथियुक्ते जीवघस्रे च काले
विरचितमितिकाव्यं श्रीकुनुशर्म्मणाऽस्मिन् ॥१३७॥

